

VERSLAG GEZAMENLIJKE STATENVERGADERING
21 NOVEMBER 2007
Post Plaza te Leeuwarden

1. Opening en toelichting op de vergaderorde

De VOORZITTER: dames en heren, de vergadering is geopend. Ik wens u allen van harte welkom bij de gezamenlijke vergadering van de Provinciale Staten van Fryslân, Drenthe en Groningen. Er is unaniem naar voren gekomen, dat het klimaatbeleid, het energiebeleid, een prima onderwerp zou zijn om met elkaar over van gedachten te wisselen. Dit voorjaar hebben de drie commissarissen het initiatief genomen het kabinet een energieakkoord te presenteren. Zoals u heeft kunnen vaststellen, is dit inmiddels ook gebeurd. Het energieakkoord heeft uiteraard te maken met de onderwerpen waar wij hier vandaag met elkaar over praten. Het energieakkoord is door de drie colleges al gesloten met het kabinet, maar zal nog moeten worden behandeld in de staten. Deze dag kan, los van het klimaatbeleid, ten aanzien van het energieakkoord een belangrijke input zijn voor onze discussie. De bedoeling is dat wij vandaag in drie delen gaan opereren. Allereerst zal professor Vellinga ons bijpraten over het wereldwijde klimaatbeleid. Vervolgens gaan wij uiteen in een aantal workshops, waarvoor u allen heeft kunnen intekenen. Daarna komt de lunch. De bedoeling is dat u per fractie gaat lunchen. Vervolgens vindt hier het plenaire debat plaats. Hiervoor gelden de regels van de provincie die het voorzitterschap bekleedt en dat zijn strenge regels van Fryslân. Ik verwacht overigens dat wij daar met dit gezelschap nauwelijks gebruik van hoeven te maken. Normaal gesproken hadden wij op het eind van de dag drie afzonderlijke statenvergaderingen. Staatsrechtelijk is het noodzakelijk, dat in de afzonderlijke staten de besluiten worden genomen. Om diverse redenen is besloten die besluitvorming niet vandaag te laten plaatsvinden, maar in de afzonderlijke staten. Er waren een aantal redenen voor. Dat betekent dat in het debat van vanmiddag en ten aanzien van de voorstellen die worden gedaan, gekeken kan worden hoe de verhoudingen liggen, maar dat de besluitvorming in de afzonderlijke staten plaatsvindt. Dat betekent overigens, dat wat de drie colleges van Gedeputeerde Staten betreft, we daar ook een volwaardig debat in de eigen Staten over kunnen krijgen. Het hangt dan af van ieders wijsheid, of het hele debat wordt overgedaan of dat we ons met dat debat concentreren op de belangrijke punten. Dat vergt dus, kijkend naar de besluitvorming vanmiddag, enige evenwichtskunst, maar daar komen wij vanmiddag wel met elkaar uit.

Er is helaas niemand van de zijde van de SER Noord-Nederland, om het advies dat zij hebben uitgebracht toe te lichten. De heer Haerkens is druk bezig met de Zuiderzeelijn en er was op deze korte termijn geen vervanger te vinden die het advies zou kunnen toelichten. Als u daar echter vragen over heeft, denk ik dat wij redelijk in staat zijn om die te beantwoorden. In ieder geval kan het debat met de heer Haerkens niet plaatsvinden. Dat betekent dus dat wij ook wat sneller beginnen aan de workshops. Het lijkt mij goed om, nadat de heer Vellinga het woord heeft gevoerd, gelegenheid te geven vragen te stellen aan de heer Vellinga. Als het gaat om de agenda, hebben wij daar in ieder geval ruim de tijd voor. Tot zover de huishoudelijke mededelingen.

2. Noord-Nederland op weg naar een klimaatbestendige regio

De VOORZITTER: dan nu graag iets over de inhoud van waar wij vandaag mee aan de slag gaan. In de eerste plaats, van harte welkom op deze conferentie. Het is eigenlijk een bijeenkomst van de drie Staten, maar het heeft een conferentieachtig karakter. Wij gaan vandaag spreken over het klimaat en wij doen dat vanuit twee gezichtspunten. Enerzijds willen wij ons vandaag door een aantal deskundigen laten informeren over wat er allemaal mogelijk is op dit terrein. Op de tweede plaats willen wij met elkaar praten over de afspraken

die wij zouden kunnen maken in de Staten over het beleid dat wij als provincies zouden kunnen voeren. De basis daarvoor is uiteraard het akkoord, zoals wij dat met het kabinet hebben gesloten. U moet daar als Staten nog een politiek oordeel over geven. Het is ook goed, dat wij vandaag van gedachten wisselen over de insteek die de drie Colleges met elkaar hebben gekozen. Met andere woorden, de bijeenkomst is enerzijds informerend en anderzijds kunnen wij een verdere stoot geven aan het klimaat, cq energiebeleid zoals wij dat in het noorden denken te gaan voeren. Wij hebben als drie provincies het energieakkoord gesloten. Wij zijn tot nu toe de eerste en ook de enige provincies die een dergelijk akkoord hebben gesloten. Dat is op zich bijzonder. Dat hebben de bewindslieden die, namens het kabinet, dit akkoord met ons hebben ondertekend ons ook duidelijk gemaakt. Wij hebben daarmee aangegeven, dat wij onszelf een bijzondere rol toedichten in het klimaat- en energiebeleid. Het is ook geen vrijblijvend verhaal geworden. Als u kijkt naar de criteria en de doelstellingen die wij onszelf opleggen, dan zijn dat tamelijk scherpe doelstellingen. Wij hebben dat heel bewust kwantificeerbaar gemaakt, zodat wij onszelf daar straks op kunnen afrekenen. Wij zullen als provinciale besturen heel goed voor ogen moeten houden, dat de rol die wij spelen, voor een deel initiërend is en soms ook faciliterend. Soms kunnen wij ook in ons eigen beleid een aantal dingen doen. Het is goed om voor ogen te houden, dat klimaatbeleid voor een belangrijk deel gemeentelijk beleid is. Wij zullen moeten oppassen, dat wij in ons enthousiasme niet op de stoel gaan zitten van de gemeentebesturen. Wij mogen ze wel uitdagen en uitlokken, we mogen de woningbouwverenigingen uitlokken, maar wij moeten goed onze rol in de gaten houden. Dat is niet altijd gemakkelijk. Wij hebben gisteravond in Fryslân een discussie gehad met Klaartje Peters, de auteur van het vermaarde boek 'Het opgeblazen bestuur'. Wij hadden haar als Friese staten uitgenodigd en zij heeft ons nog eens duidelijk gemaakt, bijgestaan door Gerard Beukema van het IPO, dat de provincie zich met veel te veel dingen bezig houdt en vaak op gemeentelijk terrein opereert. Het is in ieder geval verstandig, als wij vandaag aan besluitvorming gaan doen, dat wij voor ogen hebben wat des provincies is en wat voor de gemeenten. Wij moeten onze rol exact omschrijven, anders zijn wij straks met drie of vier overheden op een bepaald terrein bezig. Daar is het klimaat- en energiebeleid absoluut niet mee gediend.

Wat is de situatie op dit moment? Kijkend naar het Europese speelveld, afgelopen week vond in Valencia een bijeenkomst plaats van het IPCC. Dat is een panel van de Verenigde Naties, een verzameling van wetenschappers, die met elkaar voortdurend kijkt naar de wetenschappelijke stand van zaken. Het IPCC heeft het afgelopen jaar in een stroom van rapporten duidelijk gemaakt, wat er gebeurt en wat er zou moeten gebeuren. De bijeenkomst in Valencia was ter voorbereiding van de grote ministersconferentie die in december op Bali zal plaatsvinden. Dat is een voortzetting van Kyoto. Op Bali zal de wereld opnieuw afspraken moeten maken, op basis van de nieuwste inzichten. Hier zal de heer Vellinga ongetwijfeld iets over gaan zeggen. In Valencia was de kern van het verhaal, dat de geleerden de bestaande rapporten hebben samengevoegd. Er stond één conclusie centraal. Er zal een reductie van de CO₂ uitstoot moeten plaatsvinden in 2050 van 50 tot 80%. Dat zijn nog scherpere getallen dan de getallen die wij tot nu toe hoorden. Het nare van deze getallen is, dat ze zo snel over elkaar heen buitelen en dat ze zo groot zijn. Als het gaat over de aard van de maatregelen die getroffen moeten worden, gaan ze ons bevattingsvermogen dikwijls te boven.

Als gepraat wordt over klimaatbeleid zijn er twee types maatregelen die genomen kunnen worden. Er is enerzijds mitigatie en anderzijds adaptie. Mitigatie is wat wij kunnen doen om de uitstoot te beperken. Adaptie staat voor aanpassen aan de onvermijdelijke gevolgen van het broeikaseffect dat zich nu al voordoet. Met andere woorden, ook als wij maximaal zouden mitigeren, dan nog zal het 10 tot 50 jaar duren voordat er duidelijk resultaat is. Wij zullen dus te maken krijgen met de gevolgen van het broeikaseffect, op het klimaat. Dat betekent, dat wij ons moeten voorbereiden. Dat doen wij in Nederland. Een paar weken geleden heeft het kabinet een akkoord gesloten met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten om naast beperkende, mitigerende maatregelen, ook adaptieve maatregelen te nemen. Wij zijn inmiddels o.a. bezig met een dijkversterkingprogramma. Vroeger was het

'not done' in de politiek om te praten over adaptie. Als je daar over sprak had je je in feite neergelegd bij het feit, dat de strijd was verloren. Gelukkig zijn we niet meer zo dogmatisch en zien zelfs de meest fanate bestrijders van het broeikaseffect de noodzaak in van adaptie, van het treffen van maatregelen. In mijn vrije tijd ben ik voorzitter van het internationale klimaatcentrum van het Rode Kruis. Wij zijn met het Rode Kruis wereldwijd, in 180 landen en met name derde wereld landen, bezig deze landen gereed te maken voor de gevolgen van dat klimaatbeleid. Die landen kunnen zelf weinig doen aan de oorzaak, maar moeten vooral maatregelen nemen, zodat ze niet voortdurend worden verrast door rampen, overstromingen en stormen.

Het kabinet is ambitieus. U kent de doelstellingen. In 2020 moet 20% hernieuwbare brandstof worden gebruikt. Er moet sprake zijn van 30% reductie van de CO₂ emissie en er moet 2% energiebesparing per jaar gerealiseerd worden de komende jaren. Dat zijn buitengewoon ambitieuze doelstellingen en wij gaan daar als noorden nog even overheen. Wij hebben dat akkoord met het kabinet gesloten en daarbij vijf punten centraal gesteld. Natuurlijk energiebesparing in de bebouwde omgeving, in de industrie en in de glastuinbouw. Wij hebben ook afspraken gemaakt over de hoeveelheid duurzame energie die wij willen gebruiken. Afspraken zijn gemaakt over biotransportbrandstoffen, over schoonfossiele energie en over kennis en innovatie.

Ik wil daar twee punten uitlichten. Ten eerste energiebesparing. Wij hebben met elkaar afgesproken, dat wij streven naar het terugdringen van de norm die wij gebruiken bij de bouw van woningen, de energie prestatie coëfficiënt EPC, van 0,5 in 2009 naar 0,3 in 2011. Daarmee zijn wij ambitieuzer dan de afspraken die het kabinet met de VNG heeft gemaakt. Deze 0,5 hebben wij afgesproken voor volgend jaar, dat is dus 2008. Het is buitengewoon ambitieus als wij dat in het hele noorden willen realiseren. Op dit moment is de EPC 0,8. Het andere thema is biotransportbrandstoffen. Wij hebben de ambitie om in 2015, 10% van alle voertuigen in het noorden te laten rijden op biobrandstoffen. Dat zijn dus zo'n 100.000 schone voer- en vaartuigen in 2015. Ook dat is buitengewoon ambitieus. Of dat gaat lukken hebben wij in belangrijke mate zelf in de hand. Natuurlijk kun je klimaatbeleid alleen maar voeren als je het samen doet met alle betrokken partners. Ik hoop in elk geval dat de conferentie van vandaag een hele mooie aanzet mag zijn voor het klimaat- en energiebeleid, zoals wij dat in het akkoord met het kabinet hebben afgesproken.

Ik wil nu graag de eerste spreker introduceren en dat is professor Vellinga. Achttien jaar geleden stonden Pier Vellinga en ik samen in Noordwijk. Ik als minister van VROM en Pier Vellinga als mijn belangrijkste ambtenaar. Inmiddels heeft hij het gebracht tot hoogleraar op het terrein van het klimaatbeleid. Wij hadden toen de eerste wereldwijde ministersconferentie over het broeikaseffect. Tot op dat moment was er nog nooit op ministersniveau over het broeikaseffect gesproken. Wij hebben toen 80 landen bij elkaar gehad in Noordwijk en met elkaar geprobeerd een aanzet te geven voor het klimaatbeleid. Pier Vellinga is vervolgens in dat vak verder gegaan en behoort nu tot de topdeskundigen in de wereld op het gebied van klimaatbeleid. Hij heeft in Nederland een aantal wetenschappelijke functies bekleed en mag op dit terrein in Nederland, maar ook wereldwijd, worden beschouwd als buitengewoon gezaghebbend. Het heeft zo moeten zijn. Op de laatste dag van het kabinet Lubbers 2, dat was gevallen over het milieubeleid, was de grote ministersconferentie. Toen daar 150 journalisten uit de hele wereld bij elkaar waren heb ik verteld, de persconferentie te beginnen als minister en de persconferentie te eindigen als lid van de oppositie. Tijdens de persconferentie werd het derde kabinet Lubbers beëdigd en eindigde mijn loopbaan als minister en mijn bijdrage aan het Nederlands klimaatbeleid. Pier Vellinga gaat u nu iets over het klimaatbeleid vertellen en zal ongetwijfeld ook zijn licht laten schijnen over wat wij als drie noordelijke provincies kunnen bijdragen. Het woord is aan Pier Vellinga.

Waarom zijn de dijken zo smal? Inleiding van prof. dr. ir. P. Vellinga

De heer VELLINGA: Geachte aanwezigen. Het is een eer om hier te mogen spreken en om zo ingeleid te mogen worden door Ed Nijpels. Wij waren toen inderdaad misschien wel kwajongens op het wereldtoneel. Om met het broeikas-effect aan de gang te gaan in 1988/89, bracht een schok in de wereld. Lubbers was toen premier en had op de voorpagina van het NRC staan: 'Het CDA wil 20% emissievermindering in 2005. Hetzelfde wat mevrouw Cramer nu ongeveer wil, want die wil 30%. Dan ziet u, het kan wel verkeren. Het kostte toch wat meer tijd, om dit probleem echt op de agenda te krijgen. Op de conferentie in Noordwijk, waren 80 milieuministers. De heer Nijpels moest aftreden en zei tegen mij dat het wel tien jaar zou duren voor men was bijgekomen van de schok die wij daar teweeg brachten. Dat waren hele ware woorden. De heer Nijpels is toen wat anders gaan doen en ik ben hoogleraar geworden. Om als ambtenaar het beleid wat je hebt helpen opbouwen ook weer te zien afbreken is niet echt leuk. Ik heb mij toen wat meer verdiept in de zaak, samen met veel economen. Ik wil straks nog iets zeggen over de reden waarom het zo lang duurt. Enerzijds is toch wel veroorzaakt door de energielobby in de wereld. In 1989 was ik op bezoek bij Bush senior en die zei: 'Meneer Vellinga, ik ben gekozen door de olielobby. U kunt toch niet van mij verwachten, dat ik iets aan CO₂ doe.' En dat is met zijn zoon nog precies zo. Het is nu wel op het eind. Ik wil nog een vergelijking maken voordat ik begin. Onze Ed Nijpels is volgens mij een soort mengeling tussen de Al Gore en de Schwarzenegger van het noorden. Ik hoop dat hij zijn Hummers straks ook allemaal op duurzame energie laat lopen of op groene stroom.

Waarom zijn de dijken zo smal? Dit dossier kenmerkt zich doordat mensen soms heel smal en heel beperkt denken. Niet in het noorden overigens. Ik heb al uw stukken gelezen voor de vergadering en ik ben daar toch wel van onder de indruk. Dat hele energieakkoord is toch wel een wereldmijlpaal. Er is nog geen enkele regio in de wereld die daar zo ver mee bezig gaat. Misschien Californië, maar daar mag u dan mee concurreren. Het noorden is lekker bezig, zij het op papier, en er kan nog wat meer. Veel ogen zijn gericht op onze regio. Ik was vorige week in New York uitgenodigd om na te denken over de toekomst van Manhattan. Dat ligt ook voor een deel beneden de zeespiegel. Men kijkt heel erg naar onze regio. Wij zijn gelukkig niet helemaal alleen. In Engeland liggen kwetsbare gebieden, in Noord-Duitsland en in Denemarken. Toch wordt Nederland gezien als het Bangladesh van het noorden. Iedereen kijkt wat wij hier doen. Men weet dat wij energie-intensief zijn, dus daar moeten wij wat mee. Verder zijn wij relatief kwetsbaar qua ligging, voor klimaatverandering en zeespiegelstijging. Dat was niet altijd zo. Er is een kaartje uit 800 en daarop bestond heel Nederland uit veengrond en dreef eigenlijk op de zeespiegel. Daar kon je lopen als het een beetje droog was. De Romeinen durfden dat niet, die zijn bij de Rijn blijven steken. Nederland lag toen boven de zeespiegel. Het is door onze eigen nijverheid, dat we wat zijn gedaald. Enerzijds door een stijgende zeespiegel van een halve tot een hele meter. Anderzijds vooral door de inpoldering en drainage, met inklinking en oxidatie van het veen als gevolg. Dit heeft er voor gezorgd dat wij onszelf een stuk naar beneden hebben gemalen. Verder heeft ook de ontginning van turf in de veengebieden aan de daling bijgedragen. Het noorden van ons land groeide lekker aan door het slib van de Waddenzee. Ook de rivieren produceren minder sediment doordat het land bovenstrooms in het Rijngebied, in cultuur is gebracht. Door schade en schande wijs hebben wij onze dijken gemaakt. Ik laat u even zien dat het noorden er vaak nog wel goed vandaan kwam. In 1421 ziet het overstromingsgebied er voor het noorden wat dramatischer uit. Bij Staveren is wat inundatie. In 1916 begon men aan de afsluitdijk. Na een ramp ging Nederland altijd bouwen. Eigenlijk nooit vóór een ramp. Dat is toch wel tekenend. Het is heel gebruikelijk, maar natuurlijk niet verstandig. U als politici weet dat als geen ander. In wezen is de taak toch ook om dat voor te zijn. Zeker, als ons vertegenwoordigende, politici. Na 1953 is het Deltaplan gemaakt. Er zijn verschillende veiligheidsnormen gehanteerd. Voor Drenthe is de zee natuurlijk niet zo'n groot probleem, misschien wel lokale droogte en regenval. In het noorden is de kans dat het misgaat 1 op 4.000 en in het westen is de kans 1 op 10.000, ook omdat de mensen daar minder gemakkelijk kunnen weggelopen.

Hoe gaan wij dat nu in de toekomst verder met elkaar doen, nu we dat broeikaseffect krijgen? IPCC heeft daar uitvoerig over gerapporteerd. Het ziet er toch wel heel ernstig uit. Waar ik zelf van geschrokken ben, en ik ben al twintig jaar met die materie bezig, is het smelten van het Noordpoolijs. Dit draagt op zich niet bij aan de zeespiegelstijging, want het drijft al. Het is de laatste tien jaar toch met de helft verminderd, terwijl alle modellen die we gebruiken er van uit gaan, dat dit niet gebeurt. Die modellen zijn dus nog te optimistisch. Dat betekent wel, dat u en ik nog wel wat meer zullen zien van die klimaatverandering. Er zitten nog verrassingen in, die we niet goed in de vingers hebben. Wij weten nu wel dat de menselijke bijdrage zeer groot is, maar er is ook de eigen dynamiek van de planeet. Door het smelten van het ijs, wordt minder zon gereflecteerd. Het zwarte, blauwe water absorbeert warmte. Hierdoor wordt het sneller warm en dit is een positieve terugkoppeling. Het gaat hierdoor sneller. Anderzijds regent het op sommige plaatsen in de wereld, waar het vroeger niet regende. Daar gaan weer bomen groeien, die weer wat CO₂ uit de lucht trekken. Deze terugkoppelingen zitten nog niet goed in onze agenda. Dus verrassingen zijn zeker niet uitgesloten. Dit is het lijntje van de toenemende CO₂ in de atmosfeer en dat is van fossiele herkomst. Dit kan men met isotopenonderzoek goed aantonen. Een piekje ieder jaar komt voor in de herfst en de winter. Dan oxideren er meer blaadjes van de bomen, dat is de natuurlijke stroom. In het voorjaar trekken de bomen er wat meer uit. De toename komt toch door ons ijverig gebruik van fossiele brandstoffen, wat in wezen opgeslagen koolstof is. Wij halen dit nu in een vrij snel tempo naar boven en dit is een extra bron van CO₂, waardoor de aarde wat warmer moet worden om zijn energiebalans in stand te houden.

Uit het IPCC-rapport blijkt dat als alles op alles wordt gezet, wij uitkomen op 1 á 1,5 graad, wereldwijd. Dat betekent voor ons gebied 2 á 3 graden. Als het wat tegenzit met emissies en klimaatgevoeligheid is het model ongunstiger. Dit komt door de snelle ontwikkelingen in China en India, maar ook blijkt de aarde gevoeliger te zijn dan wij de laatste 20 jaar hebben gedacht. Met energiebeleid kunnen deze ontwikkelingen wellicht worden omgebogen. Van ijstijden kunnen wij ook veel leren. De ontwikkelingen in de wetenschap van de laatste twintig jaar hebben laten zien, dat we veel kunnen leren van de ijstijden. Dat zijn natuurlijke variaties van het klimaat. Er is zo om de 120.000 jaar een ijstijd. Dit komt door kleine schommelingen van de aardas. Dan wordt het wat warmer en ademt de oceaan wat meer CO₂ uit en er komen wat meer bosbranden. Daardoor wordt het nog wat warmer. De Milankovic-cycli zelf tillen de temperatuur een klein stukje op, maar doordat de aarde dan gaat ademen wordt het meer. Daarna komt de aarde weer in een iets andere stand. Doordat het warmer is geworden reageert de aarde daar weer op met extra plantengroei en dan ontstaat weer een ijstijd. Zo pendelt dat natuurlijke systeem heen en weer. We zouden anders over 40 of 60 duizend jaar weer richting een ijstijd gaan. Dat zijn 600 generaties en daar mogen wij nu niet op vooruit lopen. Het gaat ons nu om de huidige generatie en de volgende twee á drie. Deze twee tijdspannes moeten we ook niet verwarren. Dat doet Salomon Kronenberg wel eens. Hij zegt dat we weer naar een ijstijd toegaan, dus dat we het broeikaseffect moeten koesteren. Deze man is een beetje in de war met zijn tijdschalen. Hij is geoloog en heeft een heel mooi boek geschreven. Waar het hier om gaat is dat wij mensen, in 100 á 200 jaar heel veel fossiele brandstoffen gebruiken en dat het klimaat daarmee zo'n klap krijgt, dat wij de schok daarvan ook direct zullen voelen. Dat er over 40 of 60 duizend jaar weer een ijstijd komt, daar kunnen wij mensen niet zoveel aan doen. Dan moeten wij maar weer iets anders verzinnen tegen die tijd. Ook om deze reden heeft het wat langer geduurd voordat iedereen, ook de industriëlen en de Bushes van deze wereld, door hebben dat er echt een probleem is. Deze hebben gezegd, dat het klimaat van zichzelf varieert en dat wij ons daar niet te druk om moeten maken. Ik denk dat wij ons daar wel zeer druk om moeten maken. Het is ook dichterbij dan wij wel eens willen geloven.

Ongeveer 122.000 jaar geleden was het warmer op aarde en was het CO₂ gehalte ook hoger. Die temperatuur was toen zelfs nog hoger dan nu. Het was op aarde ongeveer twee graden warmer. De zeespiegel was toen ongeveer negen meter hoger dan nu. De aarde zag er toen ongeveer zo uit als nu. De ijskappen waren al weg, er lag alleen nog wat op Groenland en op Antarctica. Het kostte duizenden jaren om de zeespiegel zo hoog te krijgen. Wat vooral interessant is, is hoe snel het toen steeg. Het blijkt dat dit ongeveer 1 á 2 meter

per 100 jaar was. Daarom heeft het MNP in zijn laatste rapport, ook op ons advies, gezegd dat de maximum zeespiegelstijging voor de komende honderd jaar wordt ingeschat op 1,5 meter. Vermoedelijk wordt het wat minder. Voor extreme scenario's moet in het meest sombere geval rekening worden gehouden met 1,5 meter. Vermoedelijk is het minder. Even iets over Energie. Bert Metz heeft in Bangkok met IPCC-werkgroep 3, alle energie en CO₂ mitigatie-opties op een rijtje gezet. Hij heeft twee berichten. Het goede nieuws is, dat het technisch en economisch goed mogelijk is, haalbaar is, om de meeste klimaatveranderingen te temperen. Hij heeft ook uitgerekend dat dit ongeveer 0,1% BNP groei kost. Dus in plaats van 2,5 % kom je dan op 2,4% uit. Of zoals recent in Nederland kom je in plaats van op 4,2% uit op 4,1%. Er zijn natuurlijk wel winners en verliezers. Er zijn andere bedrijven en andere consumenten die daar goed aan verdienen, dan de huidige. Het goede nieuws is dat wij ons technisch en macro-economisch best kunnen permitteren om snel de CO₂ kraan dicht te knippen. Het slechte nieuws is, dat er erg weinig tijd is. Al Gore spreekt over zijn 'tipping point'. Als we het nog even laten lopen tot 2020, 2030, dan hoeft het waarschijnlijk niet meer. Dan zit er zoveel CO₂ in de lucht en is de aarde zo opgewarmd, dat de aarde zijn eigen dynamiek krijgt met bosbranden. Voor een mens is het dan niet meer in de hand te houden. Dan gaat het klimaat vermoedelijk pendelen en hebben wij voor de komende generaties heel wat op ons geweten. Wij moeten echt tussen nu en 2020, 2030 een grote klap maken. Dan is de -/- 20%, -/- 30% die ons kabinet wil inderdaad een zeer ambitieuze, maar vanuit de klimaatwetenschap gezien, absoluut noodzakelijke stap. Of als wetenschapper zou ik moeten zeggen een zeer aan te raden stap.

Waar gaat het om? Het gaat om de transitie naar klimaatneutrale energie. Natuurlijk zit op andere velden ook wel wat. Het hele afvalbeleid en landbouwbeleid. Energie is wel de hoofdzaak. Energie-efficiency, warmte en koudeopslag zag ik ook in uw energieakkoord flink naar voren komen. Renewable energies kent u in het noorden wel, biomassa, wind. Het groeit snel. Solar geothermal (niet te verstaan) is toch nog de grote onbekende. In Limburg zijn ze nu bezig om heet, kokend water, 6 km diep uit de grond te halen. Hiermee worden de kassen verwarmd. Blue Energy is in het noorden natuurlijk populair door Wetsus. Wat kunnen we winnen aan energie op de grens tussen zout en zoet. Daar zit nog wel wat. Bij huizen is een warmtebron van 60 meter diep te creëren, met een watertemperatuur van 10 tot 12 graden. Op 60 km diepte is op sommige plaatsen in Nederland de temperatuur 100 tot 120 graden.

Als laatste de CO₂ opslag ondergronds. Daar heeft het noorden een coöperatief voordeel met al zijn lege aardgasvelden. Er liggen nu geweldig interessante voorstellen om in Drachten een proef te beginnen met steun van de overheid. Dit is dan een van de eerste proefprojecten in Europa. Het noorden loopt voorop als het lukt in Drachten. Misschien wordt ook in Barendrecht getracht CO₂ ondergronds op te slaan. Er zijn vele opties en nu het klimaat zo zwaar op de agenda staat kent de creativiteit bijna geen grenzen. Het is dan alleen nog een kwestie van doen. In dat laatste is het noorden vaak goed, de handen aan de ploeg slaan. Emissiebeperking en aanpassing zijn allebei nodig. De emissiebeperking doe je voor de volgende generaties. Dat levert ook pas in volgende generaties wat op. Als wij tot emissievermindering komen, dan merkt het klimaat daar de komende 10, 20 jaar niet zo veel van. Dat merk je pas over 40 tot 60 jaar. Emissiebeperking is dus een soort pensioenvoorziening terwijl het aanpassen aan het klimaat gezien kan worden als een brandverzekering. Als je die vandaag koopt heb je voor morgen een verzekering, bent je financieel zeker gesteld. Beide hebben hun eigen rationaliteit. De ene is om te voorkomen dat het echt uit de hand loopt en de ander is om ons zonder kleerscheuren door die klimaatverandering, die onvermijdelijk is, heen te helpen. Dat gaat dan om allerlei aspecten die ik straks even zal doorlopen.

Wij moeten in Nederland toch sterk rekening houden met een temperatuurstijging van twee tot vier graden. Het EU-beleid is om de temperatuurstijging wereldwijd te beperken tot twee graden. In onze streken warmt het wat sneller op dan wereldgemiddeld. Aan deze twee tot vier graden zitten wij de komende honderd jaar al bijna vast. Wij moeten dan sterk rekening houden met mildere, nattere winters en warmere, drogere zomers met heftige regenbuien. In het westen van het land gaat het zo'n 20 tot 40% meer regenen en dat komt in kortere tijd

naar beneden. Dus vandaar al die vragen om waterberging. In het oosten van het land is dat veel minder het geval. Dat zal meer last krijgen van droogte. Dus binnen ons land wordt die grens veel scherper. Althans, dat verwachten wij, met alle slagen om de arm. Die ga ik niet steeds herhalen, maar u mag ze wel noteren.

Voor de statistiek en het patroon van de extreme weersomstandigheden hebben wij aan het verleden niet zoveel steun. Nu weet een boer wanneer hij moet gaan zaaien en oogsten. Dat weet hij van generaties terug. Dat is nu minder duidelijk. Dat geldt ook voor onze dijken. Wij hebben onze dijken gedimensioneerd op het verleden. Wij weten wat er kan komen en dat een eindje doorgetrokken. Dit is echter niet meer betrouwbaar, omdat het weer fors aan het schuiven is. We krijgen wellicht wat waterkwaliteitsproblemen, hogere rivierafvoeren, ook in de winter. In de zomer misschien wat minder. Hier maakt Rotterdam zich dan ook wat zorgen over, ten aanzien van de scheepvaart. Hogere opbrengsten voor de landbouw zien we nu al. Meer CO₂ betekent toch dat de plantjes harder groeien. Verlenging van het groeiseizoen met CO₂ als een bemester. Wij praten nu erg veel over klimaatverandering als iets met water, maar over 10 jaar hebben wij het bij klimaatverandering vooral over de ecosystemen, die door de klimaatverandering wat in de war raken. De kans op plagen neemt dan toe. Wij hebben nu al de processierups die wat meer naar het noorden komt. De kastanjes hebben te lijden. Dat is niet puur klimaat, maar de temperatuur speelt daar wel een rol in. Ook bij blauwtong speelt de temperatuur een rol, waarschijnlijk niet de hoofdrol, maar is wel aanwezig. Het hele natuurbeleid, en dat geldt voor het natte noorden misschien wat minder dan voor de droge gebieden, komt onder druk te staan en zal fors op de helling moeten. Er moet meer op landschap gericht worden dan op soorten. De soorten wandelen als het goed is. De landschappen moeten zo worden ingericht, dat de soorten kunnen wandelen. Bredere corridors, die zich ook ver uitstrekken, buiten wat wij nu natuurgebied noemen. Ook het agrarisch gebied moet ingezet worden om de natuur te laten wandelen. Dat kan ook best. Er zijn veel boeren die aan de slag willen met agrarisch natuurbeheer. De vergoedingssystemen voor natuurbeleid zullen ook op de helling moeten.

Wij hopen dat herziening van het EU landbouwbeleid ook aan de orde is en dat dit wat klimaatvriendelijker wordt, rekening houdend met biomassa en vergisters en energieopwekking op het platteland. Ook anderzijds, dat er positieve prikkels worden ingebouwd, zowel voor klimaatneutraal als voor klimaat bestendig. Op zich heeft het EU beleid vaak grotere gevolgen voor de landinrichting en de boeren dan het klimaatbeleid. Eigenlijk zou je willen dat die twee veel meer gekoppeld worden.

Dan zijn we weer even thuis. Hoe gaan we nu om met die delta. Ik kom met een aantal ideeën. De innovatie wordt wel heel erg geprikkeld en bij RIKZ, een dienst van Rijkswaterstaat. Hier hebben ze het idee ontwikkeld van de voeding van de kust. Vroeger kwam de rivier met heel veel zand ons land binnen en heeft de zandruggen gemaakt waarachter onze verre voorouders zich, veilig voor de Noordzee, konden vestigen. De Rijn produceert geen sediment meer. Het is heel weinig en dat wordt er onderweg uitgehaald voor constructie. Er is veel minder erosie bovenstrooms. Onze kust heeft dus honger. Waterstaat brengt ongeveer 12 miljoen kuub zand per jaar op de kust als strandsuppletie, vaak op de waddeneilanden. Wat hebben deze mensen bij RIKZ nu bedacht. Je kunt als het zand niet meer van de rivier komt, het zelf van de Noordzee halen en per baggerschip naar Hoek van Holland brengen en het daar, onder water, op de kust laten vallen. De golven en de stromen brengen het dan wel naar het noorden en dan komt het uiteindelijk ook bij de Waddenzee terecht. Als het te lang duurt kun je ook zelf op de Waddenzee wat voeden. Hoewel er nog veel ecologische voetangels aan zitten, is het dus technisch wel mogelijk om Nederland te laten meegroeien met de zee. We moeten dan onze baggervloot inzetten, en het gaat dan maar om drie of vier schepen die hier permanent mee bezig zijn, honderd jaar lang. Een paar grote schepen zouden Nederland een meter kunnen ophogen. De hele duinenrij, de brandingszone, tot een paar kilometer buiten, inclusief de Waddenzee. Dit zijn natuurlijk jongensdromen van de mensen van Waterstaat. Het geeft wel te denken, dat er toch oplossingen zijn. Het is niet hopeloos. Ook het programma dat VROM nu lanceert, het ARK-programma, heeft als onderliggende lijn: 'Wij blijven in Nederland. Wij gaan niet verhuizen. Wij hebben al zolang met de zee gewerkt, dat houden wij ook wel vol

als de zee nog eens één tot drie meter gaat stijgen'. Allerlei slimme oplossingen worden verzonnen. De dijken hoeven niet per sé omhoog. Je kunt ze ook overslagbestendig maken. Je kunt ze ook breder maken. Dat is ook de titel: 'Waarom zijn de dijken zo smal in Nederland'. Het is goedkoper. Er is weinig grond, het kost klei en dat werd vroeger ook nog per wagen en kruiwagen aangevoerd. Je wil zo veel mogelijk land, dus je maakt één klein streepje en daar ga je met z'n allen achter wonen. Het is eigenlijk niet zo verstandig. Nu wij gemakkelijker grond kunnen verzetten, er meer grond beschikbaar is en wij wat grootschaliger kunnen denken, kunnen de dijken wat breder gemaakt worden. Ik kom daar nog op terug. Dit is ook een oplossing die nu bij de Hondsbossche Zeewering wordt bestudeerd. Er is ook een andere oplossing voor de Hondsbossche, ook geen slechte. Maak van die polder maar een mooi wadengebied, dan heeft Noord-Holland ook wat meer wadden. Offshore islands, staan sinds de motie Atsma heel erg in de belangstelling. De hele kust zou zelfs een kilometer of dertig vooruit kunnen. Dit wordt heel spannend in Nederland. Technisch kunnen dit soort dingen, maar willen de bestuurders aan de kust dit voor de deur. Tot nu toe is het allemaal mislukt, plan Waterman enz. Het gaat in elk geval heel moeizaam. Alleen daar waar geen mensen aan de kust wonen lukt het om een beetje strand op te spuiten. Moet je misschien toch naar een eiland voor de kust, dus de andere variant. Buiten de horizon. Dan zit je echter met de verbindingen. Dit zijn lastige puzzels. De Deltacommissie is gevraagd om hier over na te denken. Wij zijn nu ook schetsen aan het maken, maar het is minder gemakkelijk dan onze premier en Atsma doen voorkomen. Er is ook een alternatieve manier. Om te houden, en dat weet u van relaties, moet je soms wel eens loslaten. Dat wil de natuurbeweging, de Waddenvereniging hier aanwezig, ook. Om de wadden te houden moet je ze misschien loslaten. Moet je misschien wat harde constructies weghalen. Dan kunnen ze op natuurlijke wijze meegroeien met de zee. De Waddenzee is vroeger ook meegegroeid. Dat kan misschien met de kwelders ook wel lukken. Daar liggen nu prachtige ideeën en plannen voor. Kortom, een prachtige speeltuin voor de natuurbeweging en de ingenieurs. Als die het in harmonie kunnen doen, door de natuurlijke krachten veel meer in te zetten voor de bescherming van Nederland, is dat heel erg mooi. Hier wordt veel werk aan besteed en ik hoop dat met het Waddenfonds een aantal van dit soort dingen verwerkelijkt kan worden. Het zal niet allemaal natuur zijn. Ik denk dat er ook zo nu en dan een schop aan te pas moet komen.

Weer andere ingenieurs en architecten zijn met een ander soort oplossingen bezig. De drijvende kas is er al en de drijvende huizen ook. Er wordt nagedacht over broeikassen die zowel klimaatneutraal zijn als klimaatrobuust. Dat zou natuurlijk een prachtig exportproduct zijn. De hele wereld komt hier kijken in Nederland. Russische, Duitse en Amerikaanse televisie. Ze weten van ons idee 'Climatproofing of the Netherlands'. Daar hebben wij ook een Nature publicatie mee gehaald. Men denkt dat het hier gaat gebeuren.

Wij zijn begonnen op terpen en misschien zitten wij over 50 jaar weer op terpen. Op enkele polders langs de rivieren wordt boeren nu aangeboden om, als ze niet willen verkassen, vijf meter opgetild te worden. Dat kan natuurlijk. In Zeeland en op Texel is men met zoute landbouw bezig. Als de zeespiegel gaat stijgen en je wil niet alsmaar naar buiten malen, kun je met het zoute water leren leven. Dan heeft zoute landbouw best perspectieven.

Als we praten over adaptatie moeten wij ook echt praten over co-makership. Samen ontwikkelen. Daarmee bedoel ik bedrijfsleven, overheid en wetenschap. Klimaatkennis is betrekkelijk vaag. Je krijgt verrassingen. De getallen veranderen voortdurend. Wij moeten leren leven met veranderende getallen. Dat betekent dat je elkaar goed moet begrijpen. Niet alles in wetten vast timmeren, maar op regionaal niveau goede netwerken hebben, zodat je verrassingen zelf kan oplossen. Ook zelf aan innovatie doen. Want van die dose (?) / effect relatie van het fysische, het ecologische, het maatschappelijke systeem en klimaatveranderingen, weten wij niet zo veel. Met kansen en bedreigingen moet je met innovatie aan de slag. Dat willen wij ook in Nederland met het programma Kennis voor klimaat en Klimaat voor ruimte. Uw provincies zijn daar behoorlijk bij betrokken en dat zal de komende jaren nog toenemen. Op verzoek van VROM hebben wij bij klimaatverandering niet zo'n wetenschappelijke benadering gekozen, maar een regionale benadering. Wat zijn de klimaatproblemen in de regio. Kom als wetenschappers uit je universiteit en ga met de regio

nadenken over hoe de toekomst er uit zou kunnen zien. Sinds de motie Lemstra gaat het vooral even om Rotterdam en Schiphol. Dat zijn onze economische motoren, zegt men in Den Haag. Misschien is dat straks wel het noorden. Dat moeten wij nog afwachten. De plannen liggen er. Ook de hotspot, de Waddenzee, is heel bewust gekozen omdat het niet alleen voor Nederland, maar ook internationaal een plek is waar wij veel mee kunnen doen en veel van kunnen leren. Wat betekent klimaatverandering voor het Waddengebied? Ook wordt gekeken naar de droge gronden en de ondiepe meren. Ik denk dat voor u vooral het Waddengebied heel interessant is en voor Drenthe natuurlijk ook de hoge droge gronden. Ik hoop straks in de marge van deze vergadering met een aantal van u te kunnen praten over hoe we dit programma in Waddenzee verband, vorm kunnen geven. Andere hotspots zijn de Zeeuwse delta, die de meest klimaatbestendige delta wil worden. Wat het mooie van het noorden is, is dat u op de energieagenda wereldleider bent. Ik zeg dat niet zomaar, ik mag dat zeggen denk ik, na mijn rondreizen. Ook op adaptatiegebied kunt u wereldleider worden. Daar wordt in ieder geval naar gekeken. Het gaat om het beleid, de maatregelen en de klimaatkennis en dat moet je met zijn allen doen. Ik hoop dat u het idee, dat je het met z'n allen moet doen, overeind kunt houden en door kunt gaan op uw weg als gezamenlijke Staten om met deze twee thema's aan de gang te gaan. Ik dank u voor uw aandacht.

De VOORZITTER: de heer Vellinga zal nu enkele vragen van de aanwezigen beantwoorden.

De heer VELLINGA: in antwoord op vragen uit de zaal kan ik misschien iets meer zeggen over methaan, aardgas, CH₄. Dit komt ook uit de kont van de koeien, om het zo maar eens te zeggen, maar ook uit de mond, door het herkauwen. Dat is een behoorlijk belangrijk broeikasgas. Het komt vrij bij afval en bij herkauwers en het draagt voor 16 á 20% bij aan het broeikas effect. Het is per molecuul heel krachtig, dus het kan beter verbrand worden tot CO₂ en dan de lucht ingestuurd worden. Dan moet je echter overal een vlammetje bij houden en dat is ook wat lastig. In Wageningen is men nu bezig met de uitdaging om klimaatneutraal vlees te produceren. Dat zal vrijwel onmogelijk zijn. Wij richten ons nu heel sterk op energie. Als we dat enigszins onder controle hebben, lopen we tegen de volgende horde aan en dat is methaan afkomstig van herkauwers. De groei van beesten in de wereld is veel sneller gegaan dan die van mensen. Wij hebben ons verdubbeld sinds ongeveer 1960/1970. De koeien hebben zich ver-twee á drievoudigd. En daar komen nog de andere beesten bij. Het hele vlees eten komt de komende twintig jaar ter discussie te staan, zeker op de manier waarop wij het nu doen. Daar kun je misschien al aan beginnen. Nu is het noorden geen super vleesproducent, maar de landbouw draagt inderdaad bij. Met de doelstelling van Cramer, -/- 30% heeft de landbouw al vrij veel gedaan, door het ammoniakbeleid. Maar het methaanbeleid gaat er wel aankomen en in de volgende slag zal daar meer nadruk op komen te liggen. Dus daar kan alvast over nagedacht worden en op geanticipeerd worden.

De heer VELLINGA: in antwoord op een vraag uit de zaal: er blijken aan alle opties nadelen verbonden. Aan zonne-energie nog het minste. Ook aan biomassa zijn nadelen verbonden en windmolens vinden wij ook niet allemaal mooi. Zo is het ook met CO₂ opslag. Er is behoorlijk op gestudeerd en er zijn forse rapporten over. De risico's zijn betrekkelijk klein en het grootste risico is, dat zo'n oud gasveld een beetje gaat lekken. Als ik nu de specificaties zie, mag de druk beslist niet hoger worden dan die ooit was, toen er nog gas in het gasveld zat. Daarmee mag je verwachten dat de zaak ook goed dicht blijft en niet gaat lekken. Er worden nu in Nederland door de overheid een aantal pilotprojecten voorgesteld en via een tender wordt hieruit een keuze gemaakt. Er is er een in Drachten en er zijn er nog een paar die ook in de competitie meedoen. Het gaat er om, te kijken wat de effecten kunnen zijn. Als ik zelf in Drachten zou wonen, zou ik het prima vinden. Als het al lekt wordt het meteen gedetecteerd en CO₂ is niet giftig. Alleen als je een super blow-out hebt, moet je wel de auto pakken, want het kan lokaal de zuurstof wegduwen, waardoor je wat tekort krijgt. Dat is echter niet te verwachten.

De heer VELLINGA: de heer Van de Bles stelt een vraag over de energie die nodig is voor de opslag van CO₂. Dit hangt een beetje af van de techniek. Als je het met de huidige techniek doet, en er is nog geen betere, dan kost dat 30% meer fossiele brandstoffen. Dat is wel zonde. Als je het vanuit aardgas doet, kun je meteen waterstof opwekken en de CO₂ zo afvangen, dat het niet meer kost. Dat zijn echter nieuwe technieken, die nu voorzichtig worden toegepast. Dat heet Oxyfuel, andere verbrandingstechnieken, waardoor die 30% extra weer tot bijna nul wordt teruggebracht. In de huidige fase kost het erg veel meer energie. Als de CO₂ onder de grond wordt gestopt, heeft dat op het klimaat in elk geval geen effect. Als dat gedaan wordt zoals men nu in Drachten wil gaan doen, komt door CO₂ in het oude aardgasveld te pompen, ook weer extra aardgas er uit. Al die kleine velden hier zijn maar voor de helft leeg. De andere helft zit er nog. Die kan er uitgedreven worden als je er CO₂ bij pompt. Zo maakt het voor de energievoorraad niet zoveel uit dat het wat extra kost. Het zijn aanlooptechnieken en het kan allemaal beter. Ik ben daar vrij positief over. Het is ook bij gebrek aan beter. In Nederland moet je in grote lijnen kiezen tussen een nucleaire reactor of opslaan van CO₂ ondergronds. Bij een nucleaire reactor heb je te maken met lifetimes en wat je daardoor eenmaal in je omgeving hebt raak je niet meer kwijt. CO₂ is binnen een paar dagen, of binnen een paar uur, ook weer weg. CO₂ is geen giftige stof, de planten ademen het in, u en ik ademen het uit. De manier waarop nu in Nederland geëxperimenteerd gaat worden is volgens mij volstrekt veilig.

De heer VELLINGA: de heer S. de Jong vraagt zich af of voor de burgers inzichtelijk gemaakt kan worden wat het kost, wat zij allemaal doen. Dit is een vraag waar u als politicus natuurlijk dagelijks mee te maken heeft. Dit is een probleem dat, zoals al jaren blijkt, heel moeilijk is te communiceren met de burgers. Stel dat wij kunnen vertellen wat het kost. De fingerprint methode kan zo van internet gehaald worden. Op verschillende sites kan iedereen nagaan wat zijn footprint is. Die is gigantisch hoog. Maar dan denk je als burger vervolgens, wat moet ik nu? Gaan we nu met z'n allen in de bus? Bij VROM hadden wij het vaak over life style en dan bedoelden we consuminderen. Maar als je de wereld rondreist en je komt in bijvoorbeeld Rusland, dan wil men daar zo snel mogelijk ons niveau bereiken. Als je nu in China komt, dan wil men ook daar zo snel mogelijk ons niveau bereiken. En ga ik vandaag dan in de bus? Het is een moreel dilemma waar wij elke dag mee te maken hebben. Dan blijkt dus, dat wij als gemiddelde burger moeilijk kunnen omgaan met dat moreel dilemma. Dan is er een taak voor de politicus, om te zorgen dat we goed gedrag van de burger belonen. Dat doen we nu nog niet. Het zoeken naar nieuwe brandstof, experimenteren met de 100.000 bio-energie auto's, is een route die we gemakkelijker naar buitenlanders kunnen uitleggen en exporteren, dan alleen maar consuminderen. We zullen naar andere brandstoffen moeten. We zullen anders met water moeten omgaan. Onze bestuurders en politici zullen dat mogelijk moeten maken. De burgers moeten wel weten dat het mis gaat als we niet iets doen. Die moeten dus goede partijen kiezen, partijen die hun nek durven uit te steken.

De heer VELLINGA: mevrouw Smit, u leest ook de krant, net als ik. Bij het instituut voor milieuvraagstukken is er wel gerekend. Persoonlijk ben ik van mening dat alles een beetje helpt. Het is natuurlijk een soort aflaat, als je kan vliegen naar een ander continent en je betaalt € 100 meer. Ik denk dat de milieubelasting een orde groter is dan die € 100. Maar goed, als die € 100 wordt besteed aan iets goeds, aan bomen of aan nieuwe energie-technologieën, is die in ieder geval beter besteed dan wanneer het een derde Gucci tas wordt. Dus in die zin denk ik dat het goede programma's zijn. Alleen, daarmee redden wij het niet.

De VOORZITTER: Gucci is een mooi merk tassen, voor diegenen die dat niet mochten weten. Ik zag sommige mensen zich afvragen of het om een diersoort ging.

De heer VELLINGA: mijnheer Rijploeg, het veen oxideert. Het zijn in wezen oude plantenresten en zeker als je onderbemaalt, dan warmt dat meer op, is het droger en

oxideert het in de vorm van CO₂. Dat is een bijdrage in Nederland van, ik denk 2% aan onze emissie. Dat is toch niet gering. Vooral het droogmaken van laagveen, hoogveen werkt anders, bevordert de uitstoot van CO₂. Vernatten helpt dan, maar dat moet ook weer met behoorlijk veel zorg. Voordat je het weet komt er weer moerasgas, CH₄, methaan, naar boven. Daar wordt nu wat op gestudeerd en mee geëxperimenteerd. Veel meer kan ik er niet over zeggen. Door te vernatten kun je de bijdrage dus verminderen.

De heer VELLINGA: misschien dat mevrouw Florrie de Pater, hier ook aanwezig, straks iets kan zeggen over de platte daken. Eerst over de golfstroom. Er komen alarmerende berichten dat de golfstroom zou kunnen stagneren, waardoor het hier wat afkoelt. De berichten van het KNMI zijn, dat de golfstroom inderdaad wel eens wat zou kunnen stagneren. Dat komt omdat de temperatuur toeneemt. De temperatuuroptocht zou het winnen van de temperatuurafname door stagnatie van de golfstroom. Dus uiteindelijk blijft de temperatuur wel stijgen. Als die stagneert, zou er een wat minder snelle stijging zijn. Of er stagnatie is, of dat dit pas over 100 of 200 jaar gebeurt, daarover zijn nogal wat meningsverschillen. De hoofdstroom in de wetenschap is, dat hij hooguit iets langzamer gaat stromen en dan warmt het iets minder snel op.

Mevrouw DE PATER: op dit moment wordt er voor de daken wel gekeken naar andere normen voor sneeuw. De hoeveelheid sneeuw die op daken kan liggen. Dat is overigens geïnspireerd door de verzekeringsbedrijven. Naar water op platte daken wordt nog niet gekeken. Waar we op dit moment wel mee bezig zijn is een project binnen ons programma Ruimte voor klimaat en Leven met water, genaamd Waterrobuust bouwen. Dat zijn allemaal elementen rond water en bouwen waar we naar kijken. Ik moet ook wel zeggen, dat die 40% extra neerslag niet in één keer gaat vallen. Dat kunnen wij verwachten over 50 tot 100 jaar. Dus zo verschrikkelijk veel zorgen hoeven wij ons daar nu niet over te maken. Sneeuw is dus wel een probleem. De verzekeringsbedrijven hebben ons nog niet aangesproken over regenval op platte daken, waar nu iets aan gedaan zou moeten worden. In het project Waterrobuust bouwen zullen wij dat zeker meenemen.

De heer VELLINGA: differentiëren in Nederland zal wel lastig zijn. Zelfs in Europa is het al lastig. Kan ook in Nederland regionaal gedifferentieerd worden met bouwvoorschriften?

Mevrouw DE PATER: dat denk ik niet. Ik weet ook niet of wij dat nu al moeten doen. Het KNMI rekent op dit moment nog aan de regionale verschillen. Dat is iets wat nu zeer serieus opgepakt wordt. Ik denk dat wij daar pas echt zicht op krijgen over ongeveer een jaar. Dat betekent, dat wij over een jaar kunnen weten of de regionale verschillen heel groot zullen zijn en welke het zullen worden. Vervolgens kunnen wij dan ook kijken wat het op de duur zal betekenen voor het bouwen in Nederland. Als die verschillen heel groot zijn, moeten wij ook wettelijk gaan kijken of wij die verschillen in normen kunnen toepassen. Meer kan er op het moment niet over gezegd worden.

Mevrouw FOKKENS-KELDER: het energieakkoord spreekt over het aanscherpen van de EPC-norm, van 0,8 naar 0,5. In hoeverre denkt u dat het reëel is dat dit, helemaal op zo'n korte termijn, wordt gehaald.

De heer VELLINGA: dit zijn ook best lastige vragen. Als wetenschapper heb ik daar niet zo een antwoord op. Als burger zo langzamerhand wel. Je ziet nu dat al onze huizen mechanische ventilatie krijgen. Ik zelf heb daar dagelijks last van. Ik vind dat niet leuk. Ik zou het veel creatiever gevonden hebben als het noorden had gezegd, we gaan dit anders doen. We gaan dit creatiever doen dan puur de EPC. Misschien kan dat nog wel. Met de EPC zit je vast aan allerlei rigide zaken. Als je per huis minder CO₂ belasting wil en op hetzelfde resultaat wil uitkomen als het resultaat van de EPC 0,5 kijk dan hoe je dat wat creatiever kan bereiken. We struikelen wel over de bouwvoorschriften. Ik praat dan even als burger en vindt dat wij het niet goed doen. De huizen worden onleefbaar, er mag geen raam meer open als

de lucht wordt gehercirculeerd. Ik ben geen deskundige. De jongens die de EPC opstellen hebben vast een ander verhaal daarover. Ik zou in dit energieakkoord nog eens kijken of dat ook slimmer gedaan kan worden.

De VOORZITTER: ik spreek nu de burger de heer Vellinga toe, over de EPC normen. Het is natuurlijk altijd een middel, om te komen tot energiebesparing, reductie CO₂ uitstoot, en alternatieve vormen van gebruik van energie. Het is het middel. Daar moeten wij ook over gaan praten. Op zich is de 0,5 een norm die in technische zin heel gemakkelijk te halen is. Ik zal een klein voorbeeld geven. Een jaar of acht geleden was ik voorzitter van het Wereld Natuurfonds in Nederland. Toen hebben wij met de vijf grootste projectontwikkelaars in ons land honderd woningen gebouwd. Die waren zelfvoorzienend ten aanzien van energie. Daarmee hebben wij willen aantonen dat die woningen technisch te realiseren zijn en zelfs tot kostenbesparing voor de burger leiden. Alleen moet je dan natuurlijk de nieuwste technieken toepassen. Er zitten technieken bij, waar we nog wat voor moeten uitvinden. De ventilatie is een veel gehoord probleem omdat mensen daar in ons klimaat niet aan gewend zijn. Als je in Azië rondwandelt zie je overal klimaatapparatuur in huizen, maar wij zijn niet gewend aan zo'n stroom. Wij willen graag een raam kunnen openzetten. Door een raam open te zetten vliegt je EPC norm weg. Het is een middel. Dat moeten wij goed voor ogen houden. Je hebt een norm nodig om mee te geven aan de bouwers. In theorie zou je via een footprint van een huis, een norm kunnen vaststellen en zeggen, zoek zelf maar verder uit hoe u de lage EPC verder realiseert. Dat is allemaal nog toekomstmuziek.

De heer VELLINGA: er zijn hele mooie plannen. Er zijn nu drie steden, Tilburg, Heerhugowaard en Apeldoorn, die een klimaatneutrale stad willen worden. Die hebben een plan om dat stapsgewijs te bereiken. Dan pak je de koe ook bij de horens. Het gaat niet om energie per sé. Als je dat op een slimme manier opwekt, zodat er geen CO₂ bij vrijkomt heb je geen invloed op het klimaat. Dus klimaatneutraliteit van een wijk, of op stadsniveau, kan leiden tot dezelfde energieprestatie, CO₂ prestatie als een EPC achtig iets, of nog beter. Het hangt er van af hoe je het wil bereiken.

De VOORZITTER: een aantal van u heeft van het SER-advies alleen de even pagina's en een aantal alleen de oneven pagina's gekregen. Dat is niet in het kader van besparen van papier. Wij hebben wel kunnen vaststellen wie de stukken gelezen heeft, want slechts één persoon heeft zich gemeld. De rest heeft er overheen gelezen. U kunt de ontbrekende pagina's gratis verkrijgen bij de balie.

De heer DIJKSTRA: ik ben bezig met het oprichten van een stichting, niet zozeer op milieugebied, maar ik heb er wel interesse in. Wij zijn druk bezig met het afkauen van de noordpool. Ik heb ergens gelezen, dat in 100 jaar tijd Antarctica aangegroeid is met een meter ijs. Is dat reëel of niet reëel?

De heer VELLINGA: een mooie vraag om te besluiten. Daardoor is het ook lastig om de berichten over het klimaat steeds weer te volgen. Een hoop van wat u leest is waar, alleen de context waarin het gepresenteerd wordt is dan niet compleet. Bij klimaatverandering wordt het warmer en gaat het harder regenen. Dat zien wij in Nederland ook al een beetje. Zo regent het ook harder op de zuidpool. Alle regen die daar neervalt wordt meteen sneeuw. Zo zijn er inderdaad plaatsen, ik geloof niet op de pool als geheel, waar de bedekking wat is toegenomen. Het gehele plaatje is voor Groenland en Antarctica negatief. De hele balans is ook, dat er sneeuw en ijs, netto aan het smelten is en dat dit ook al een aantoonbaar effect heeft op de zeespiegelstijging. Er valt dus iets meer sneeuw en het accumuleert ook wat meer, terwijl het netto wereldwijde plaatje wat betreft het smelten, behoorlijk negatief is.

De VOORZITTER: dank u wel. De heer Vellinga zien wij nog in een andere hoedanigheid terug. Hij is ook lid van de commissie van wijzen van het Waddenfonds, die de gelden gaat verdelen..

Dan gaan wij nu over tot de workshops. De koffie wordt geserveerd in de ruimtes van de workshops. U heeft allen een indeling gekregen. Als u nog niet bent ingedeeld staan de dames voor u klaar om u alsnog van een mooie plek te voorzien. Voor alle duidelijkheid. Om 12.20 uur wordt er geluncht in fractieverband en om 13.45 uur beginnen wij weer. Misschien gaan wij dat wel vervroegen. Er is geen enkele reden waarom u één uur en 25 minuten als fracties bij elkaar moet zitten. Dat kan ook veel korter. De vergadering is geschorst.

Plenaire vergadering, eerste termijn.

De VOORZITTER: elke fractie mag nu het woord voeren. Daarna zullen de heer Van den Berg en ik, namens het Dagelijks Bestuur een reactie geven. Ik heb vernomen dat niet iedereen behoefte heeft aan een tweede termijn, maar dat men eerst in de eigen Staten wil debatteren. Dat kunnen wij na afloop van de eerste termijn bekijken. Daar waar er moties zijn, meen ik dat wij moeten procederen zoals wij dat altijd doen in deze vergaderingen. Wij stemmen daar in de afzonderlijke staten natuurlijk over, maar wij kunnen hier wel een lichte peiling houden om te kijken hoe er over een motie wordt gedacht. Dus een half informele procedure. Dat zijn wij de afgelopen jaren zo gewend. Voor alle nieuwelingen zeg ik dat maar. Die procedure hebben wij uitgevonden in het verleden. Dan begin ik met de Partij van de Arbeid.

De heer RIJPLOEG: namens de Partij van de Arbeid in het noorden zou ik een paar opmerkingen willen maken bij de ontwikkelingen op dit gebied. Wij willen het noorden voorop brengen. Voorop bij het komen tot een energieneutraal Nederland. Wij willen de eerste stappen zetten en we willen daarbij van de vallei van de energie, Energy Valley, een hoogvlakte maken en van het proces willen wij een feest bouwen. Het is niet alleen kommer en kwel, deze ombouwing naar een andere energiehuishouding, maar wij moeten er ook een feestje van maken. Een feestje voor jong en oud. Een feest voor kinderen en waarom zouden wij bij de geboorte van nieuwe kinderen niet ook een box voor duurzaamheid voor een nieuwe toekomst aanbieden. Zou dat niet een aardig idee zijn voor de overheden, gemeenten, bedrijven misschien ook, om eens over na te denken. Energie voor het land, werk voor het noorden. Die brochure, die de Partij van de Arbeid een jaar geleden gemaakt heeft, hebben wij hier vanmorgen beneden ook uitgelegd. Werk maken met nieuwe energie. Werk maken met duurzame energie. Een aantal jaren zijn verknoeid met een kabinetsbeleid dat achteruit holde in plaats van vooruit. Onder paars was het al niet helemaal alles, onder het vorige kabinet was het dramatisch slecht. Wij zullen jaren nodig hebben om de schade, de morele schade te herstellen. Daar moet nu hard aan gewerkt worden. Een ander beleid, van deze regering. Het ziet er goed uit. Het moet nog wel gebeuren. Het moet overal worden ingevuld. In de dorpen, in de steden, met de gewone mensen op straat. Ook voor de mensen die een modaal inkomen hebben, daar onder zitten of er misschien iets boven, de gewone hardwerkende mensen. Die moeten meegenomen worden, moeten het leuk gaan vinden. Die moeten zien, dat het niet alleen gaat om het geld, wat het je kan opleveren. Je wint er ook gewoon kwaliteit mee, en als het kan, levert het ook nog wat op. Natuurlijk, dat is mooi. Als het grote investeringen zijn wil je ze terug kunnen verdienen. En dat moet ook en dat kan ook. Zulke dingen gaan gepaard met symboliek, met symbolen. Ik heb er net een genoemd, die box voor kinderen. Het gaat ook gepaard aan allerlei andere symboliek. In Drenthe, gisteren nog, heeft men besloten om wat minder licht te gebruiken, zonder dat je de verkeersveiligheid op de tocht zet. Dat kan dus en dan moet je dat doen. Op zichzelf levert dat natuurlijk niet zo verschrikkelijk veel op. Maar toch, je moet het doen, ook op vele andere plaatsen. Duurzame energie kan en moet. Maar het is niet genoeg. We zullen ook als overheden, en in het bijzonder als provincies, dingen moeten doen die het voor anderen mogelijk maken om stappen te zetten. De nieuwe wet op de Ruimtelijke Ordening moeten wij zien te benutten op een goede manier. Wij moeten zien, dat wij ook in het noorden, op het gebied van zonne-energie voorop komen. Naast de dingen die al gezegd zijn over duurzaam bouwen en energiezuinig bouwen, waarin wij nu al proberen

voorop te gaan, zouden wij kunnen proberen om een of twee jaar vooruit te lopen op de landelijke ontwikkelingen. Misschien kun je als provincies hier of daar wat doen met voorfinanciering, bij processen die gaande zijn. Er komt een nieuwe regeling voor de SDE, (subsidieregeling duurzame energie), volgend jaar maart. Dat is volgend jaar nog een vrij klein bedrag, maar dat loopt vanuit het landelijke beleid hard op in de komende jaren. Misschien kunnen wij daar een kleine bijdrage aan leveren, om iets vooruit te trekken. Maar wij moeten bij het hele proces niet denken dat het alleen de overheid zal zijn en dat het alleen met motiveren kan. Je zult ook veel partijen mee moeten nemen. De installatiebedrijven, de bouwbedrijven, het bedrijfsleven in het algemeen. Wij moeten er een gezamenlijk proces van maken. Het moet anders, het moet beter. Het kan allemaal, maar het moet ook coöperatief. Op weg naar zero emission, dat is het ABC wat de Partij van de Arbeid zou willen voorstellen. Het bedrijfsleven dus meenemen. Waarom gaan wij niet proberen om samen met de installatiesector in het noorden, met de branchevereniging, tot contracten te komen wat een ieder doet. Ook met de opleidingen, want er moet zo veel kennis worden overgedragen. Het is bijna niet te geloven hoeveel er is ingesleten. Niet zo vreemd, maar er moet ontzettend veel aan gebeuren. Een gezamenlijk proces van heel veel partijen. Het bij elkaar brengen van die mensen zou voor de provincies een goede zaak zijn. Voor een kleine gemeente is het geen doen om bijvoorbeeld met deze sectoren een contract af te sluiten. Dat moet op een iets hoger niveau gebeuren. Dat zouden wij als provincies kunnen doen en misschien zouden de provincies dat nog wel beter samen kunnen doen. Dan nog een belangrijk aspect, dat al gedeeltelijk op het terrein ligt van de aanpassing aan nieuwe omstandigheden, de adaptatie. De EPC, is toch vooral gericht op het bestrijden van energieverbruik om de kou te weren in de winter en op koeling in de zomer, omdat je de warmte in de grond bewaart. Ook zullen wij eens moeten kijken naar een norm waarbij ook hittebestendig gebouwd kan worden. Misschien zou die door de gezamenlijke provincies hier gezet kunnen worden en dit is een oproep aan het college of zij dat zou willen toezeggen. Wij willen geen toestanden zoals in Frankrijk, waar bij hittegolven te veel mensen in korte tijd overlijden.

Een andere sector die zich moet aanpassen is de landbouw. De landbouw doet veel op het gebied van bio-energie, waar veel van wordt verwacht. Wij moeten met de biomassa toch wat terughoudend zijn. Het noorden is te klein om dat grootscheeps te doen. Wij willen ook geen concurrent zijn van voedselvoorziening. Wat wij in het noorden wel heel goed kunnen, is technieken ontwikkelen voor een andere energievoorziening, door natuurlijk materiaal te benutten. Het liefst in een cascade van toepassingen. Dus iets verbouwen en het vervolgens in een benzinetank stoppen. Beter is het nog om op langere termijn, zonder de korte hiermee te willen wegschrijven, te gaan naar een tweede generatie en het liefst nog naar een derde. Daarbij wordt eerst het materiaal voor het ene gebruikt, dan voor iets anders enz. Denk aan bouwplaten, pallets, verpakkingsmateriaal. In laatste instantie gaan we het gewoon meestoken in een elektriciteitscentrale. Dus met de landbouw zou ik een overeenkomst willen sluiten om na te streven, dat die over een jaar of 15 energieneutraal is. In een sector, die in het noorden zo geavanceerd is, moet dat toch tot de mogelijkheden horen. Over dit alles en de resultaten van het energieconvenant willen wij graag jaarlijks een gezamenlijke noordelijke rapportage, om te bezien hoever wij nu voor zijn gekomen op de rest van het land. Wij willen voorop komen en jaarlijks verder voorop.

Verder zullen wij ons moeten aanpassen aan de veranderde omstandigheden. Daarbij hebben wij veel te maken met water. Waterberging, maar ook water van buiten de kust, waar wij iets tegen moeten doen. Vanmorgen hebben wij daar over gehoord en ook in workshops is het aan de orde gekomen. Vele ideeën waar wij wat mee kunnen, ook op ander gebied, zijn gepasseerd. We doen in het noorden veel aan waterberging. Er wordt veel gedaan, maar tegelijkertijd zijn wij bezig sloten te dempen, te verharderen, tuintjes worden geplaveid, de gemeente plaveit en we doen te weinig met de mogelijkheden die er zijn. Ik zou graag op zijn minst op dat punt, van de provincies een visie willen hebben. Wij gaan natuurlijk niet over de verharding in de gemeenten. Het punt op de agenda plaatsen is iets wat wij wel kunnen en wij gaan wel over sloten dempen. Wat daar bij komt is het bevorderen van verdamping en om verhitting tegen te gaan, zoveel mogelijk groen aanplanten in de bebouwde omgeving.

Goed tegen water, water vasthouden, water verdampen enz. Allemaal van het grootste belang en bovendien brengt dat nog een besparing op energie teweeg. Ook op het gebied van de kustverdediging denk ik dat wij stevig moeten nadenken hoe wij dat gaan aanpakken. Wat wij gaan doen, zonder dat de ecologische kwaliteit van het waddengebied wordt aangetast. Sterker nog, die moet verbeterd worden. Er is al teveel schade aangericht, o.a. door de gaswinning die, wat de PvdA betreft niet had moeten doorgaan. Gegeven situaties zijn er en daar moet je dan maar mee werken. Wat kunnen we doen aan aanslibbing, hoe kunnen we dat bevorderen, wat gaan we doen op de Noordzee. Hoe gaan we om met slaperdijken. Gaan we die voor de kust leggen, gaan we die achter de kust leggen. Vanmorgen kwam ook de bredere dijk voorbij in de inleiding van de heer Vellinga. Daar moeten ten minste stevige studies over begonnen worden.

De VOORZITTER: er is een vraag van mevrouw Groeneveld. Overigens bent u bijna over uw spreektijd heen.

Mevrouw GROENEVELD: we bespreken vandaag toch voornamelijk het document 'Nederland op weg naar een klimaatbestendige regio'. Wat vindt u dan, los van een aantal memorabele uitspraken, van de uitspraak in de notitie, dat het economisch principe toch leidend blijft bij de keuzes die wij gaan maken op het gebied van klimaat- en energiebeleid. Hoe beoordeelt u de rol van de provincie zoals die in de notitie wordt geschetst? Ik wil het binnen onze Staten nog wel eens hebben over de uitlating van de PvdA dat de gasboringen niet door hadden moeten gaan.

De heer RIJPLOEG: het economisch principe, en daar kun je over twisten wat dat is, is wat mij betreft in ieder geval niet achter de markt aanlopen. Het is het gebruiken van marktelementen voor die dingen die je graag wilt. Het is het rationeel inzetten van middelen om de behoeften van mensen te kunnen vervullen. En daar kunnen wij de markt goed voor gebruiken. Het is echter niet zo dat de markt moet bepalen wat wij met elkaar willen. De markt heeft 50 jaar niets gedaan aan het broeikaseffect en dat kan van een markt per definitie ook niet verwacht worden. Want die is op impulsen van mensen gebaseerd en niet op een rationeel besluit dat democratisch gedragen wordt. Daarom moet de markt volgen. Marktprincipes kun je uitmuntend gebruiken om te sturen en dat moet je op een slimme manier doen. Wij lopen niet achter de markt aan, maar wij spannen hem voor onze kar. Nog een opmerking over de landbouw. Wij vinden dat in de landbouw stevig moet worden gekeken naar mogelijkheden voor aanpassing aan de veranderde omstandigheden. Dat is de hogere temperatuur, maar dat is ook een wat zoutere omgeving en andere zaken. We moeten niet in de kramp schieten dat het allemaal hetzelfde moet als vroeger. Het moet anders, het moet beter, het moet coöperatief, op weg naar zero emission. Dank u wel.

De heer DORREPAAL: wij voelen ons te beperkt na de lezing die wij vanmorgen gehoord hebben om er inhoudelijk op in te gaan. Wij voelen ons toch al klein als wij de verhalen horen over het wereldwijde en mondiale probleem. Wij staan van harte achter uw beslissing om de tweede termijn zeer waarschijnlijk te laten vervallen. Wij adviseren het presidium, of de verschillende presidia, om na te denken hoe wij dit debat in de afzonderlijke staten kunnen vervolgen en hoe wij deze met z'n drieën weer kunnen verbinden. Nu staat de datum 19 december geagendeerd, maar het is de vraag of het op die dag ook afgesloten zou kunnen worden. Wij willen dat graag overgeven aan de presidia.

De transitie naar een klimaatbestendig beleid, of naar een klimaatbestendig bestel, is een immens grote. Gisteravond waren wij bij de lezing van Maartje Peters: 'Zorg er voor dat je geen te grote broek aantrekt', daar kwam het op neer. Blijf bij je kerntaken. Eigenlijk realiseer je je hierbij, dat je bezig bent met al je ambities, om een te grote broek aan te trekken. Tegelijkertijd mag ons dat niet verlammen. Ik vind dat het mooie van deze dag. O.a. de workshop over Energy Valley, maar ook van de lezing vanmorgen van de hoogleraar. Daar werd een perspectief geschetst en werd aangegeven, dat de drie noordelijke provincies, ook wereldwijd excellent presteren. Dat is heel mooi en goed om vast te houden. Daarom

onderstrepen wij van harte de ambities en vragen ons af of de ambities op sommige punten niet aangescherpt moeten worden. Op dat punt willen wij ook de vinger leggen bij een artikel in het akkoord waar in staat, dat een en ander niet bindend gemaakt kan worden. Dat betekent, dat er een grote mate van vrijheid ingebouwd zou kunnen worden. Dat is tegelijkertijd ook weer een soort escape, om je niet aan allerlei zaken te hoeven houden. Van ons mag dat dwingender zijn. Mooi thema. Ten aanzien van de slotverklaring een aantal algemene opmerkingen.

Er is nu een akkoord gesloten tussen de Commissarissen van de Koningin en de ministers. Wij zouden het mooi vinden als dat akkoord ook gesloten zou worden met de Provinciale Staten. Verder, dat het een akkoord wordt dat gesloten is met de samenleving. Daarmee doelend op de uitdaging waarvoor wij staan om intrinsieke motivatie te genereren bij alle partijen. Dat komt dus ook in de kleinste cel van het gezin terecht. Dus de vraag is wat kunnen wij doen en hoe pakken wij dat aan, om het een akkoord te laten zijn tussen overheid en samenleving.

Het tweede aspect is vanmorgen ook even genoemd in de lezing van de professor over de stakeholders. Daar zijn wij zeer van doordrongen en is in feite een logisch vervolg op stelling één. Wij moeten een netwerk van allerlei stakeholders verwerven rondom deze tour de force waarvoor wij staan. Wij onderschrijven natuurlijk wat de Partij van de Arbeid zegt over een nulzone. Een gebied, een landstreek waar energieneutraal gewerkt kan worden. Die ambitie ondersteunen wij. Wij vinden dat het zinvol is om na te denken of er een bepaald format gemaakt kan worden, een voorwaarde, waarvan gezegd kan worden dat als je dat wil ondertekenen, je bij ons stakeholdersverbond hoort. Als maatschappelijke organisatie, als vmbo, als mbo, als hbo, als wetenschap, als gemeente enz. Als je je hier aan wilt verbinden, willen wij je deze ster geven. Je draagt die ambitie met ons uit, en wilt met ons werken aan die ambitie die wij in een aantal jaren willen gaan halen.

Ten derde, en dat wil ik graag onderstrepen, wanneer wij in deze exercitie gaan zitten vraagt het om persoonlijk leiderschap. Persoonlijk leiderschap is een bepaalde professionaliteit waarbij het in eerste instantie gaat om cultuurinterventies en niet om structuurinterventies. Persoonlijk leiderschap vraagt of je transparant bent en bereid om de doelen te stellen boven je eigen profilering. En ook, wil je perforeren in je eigen beleidsterreinen en die met elkaar verbinden. Wij kunnen deze slag niet winnen als die integratie niet plaatsvindt.

Het vierde punt is dat wij kritisch moeten zijn op cijfers, op analyses. Ook vanmorgen waren er een paar vragen over. Wat is de waarde van dit rapport. Op dat punt denken wij dat het goed is om eens na te denken of het, om de ambities te halen, voor het noorden zinvol zou zijn om een soort lectoraat in te stellen, klimaatbestendige landstreek noord. Of dat op een andere wijze fysiek in te vullen. Dat we een soort centraal punt krijgen van waaruit alle lijnen bij elkaar komen en weer weg gaan. Een punt dat expertise opbouwt, dat rapporten met elkaar verbindt en dat ook op een andere wijze ons, als provinciale Staten en het hele stakeholdersnetwerk, de samenleving, kan bezielen. Daar willen wij met elkaar nog eens graag over spreken.

Tot slot vinden wij het mooi dat vandaag deze dag is gepland. Dat wij dit thema met elkaar bespreken. Het leidt voor ons allen tot meer kennis en inzicht. Het helpt ons om de vervolgesprekken waar wij die ook hebben, te laten voeden en te laten stimuleren door wat vandaag is besproken. Wij hopen op een zeer positief vervolg hiervan. Wij denken, als CDA, dat wij op deze wijze ook inhoud geven aan een kernbegrip van ons, het rentmeesterschap. Ik heb nog wel een probleem. Dat moet ik even zeggen vanuit Fryslân en ik hoor daar ook tot de commissie AEZ. Wat gebeurt er toch in vredesnaam met de elfstedentocht? Zou het niet zinvol zijn dat wij ons ook druk gaan maken over hoe wij meer kunstijs, gemakkelijker kunnen produceren en hiermee de elf steden met elkaar te verbinden. Die recreatieve trekker en economische impuls van onze provincie gaat zeer waarschijnlijk met de opwarming verdwijnen. Dank u wel.

De heer DE VEY MESTDAGH: heb ik het goed begrepen, dat het CDA pleit voor een soort kenniscentrum klimaatbeleid voor Noord-Nederland?

De heer DORREPAAL: ja, dat klopt. En nogmaals, wij hebben geen strikte beelden van hoe dat ingevuld zou moeten worden. Maar wij willen graag met dat idee verder spreken, om te zien of dat een haalbare mogelijkheid is en of het ons kan helpen de ambities te realiseren.

Mevrouw FOKKENS-KELDER: ik werd net verrast. Of dat aangenaam of onaangenaam is laat ik maar even in het midden. Ik werd zojuist betiteld tot woordvoerder hiervoor, nadat wij het onderwerp welgeteld twee minuten hebben besproken. Ik zal in die zin dan ook iets minder beschouwend zijn dan mijn voorgangers. Misschien wat meer praktisch. Ik zal het ook beperken tot puur het energieakkoord. Wij hebben daar als liberalen een paar praktische vragen bij. Een vraag heb ik vanmorgen al gesteld en dat was, laten wij de EPC norm zoals die is gesteld. Zelf zijn wij een beetje kritisch over de haalbaarheid om te gaan van 0,8 naar 0,5. Heel erg ambitieus. Vooropgesteld, de ambities, waarvoor hulde, kunnen wij erg onderschrijven en waarderen wij ook enorm. Het moet echter wel reëel zijn. De EPC-normen die Nederland heeft gesteld, zijn al hoger dan de Europese normen en wij als noordelingen gaan nog iets hoger zitten dan de landelijke norm. Waarbij wij inderdaad weer het braafste jongetje van de klas gaan worden. Daar hoeft op zich helemaal niets mis mee te zijn. Het is wel iets wat wij in ons achterhoofd moeten houden.

De heer RIJPLOEG: ik wil graag weten waarom mevrouw Fokkens denkt dat 0,5 in Nederland niet haalbaar is. Zelfs in Fryslân is 0,4 al gerealiseerd en dan nog wel tegen een normale prijs.

Mevrouw FOKKENS-KELDER: Ik zeg niet dat wij het niet goed vinden dat zo'n hoge ambitie gesteld wordt. Wat wij wel stellen is dat het haalbaar moet zijn, met name financieel. Als wij die norm willen halen zal dat extra kosten met zich meebrengen. Wie draait daar voor op? Als je een huurwoning beter wil isoleren, gaan daar dan de huurders voor betalen of betalen de corporaties dat. Dat zijn vragen die ons bezig houden.

De VOORZITTER: u wordt uitgenodigd door de heer Rijploeg voor een excursie naar Zwaagwesteinde.

Mevrouw FOKKENS-KELDER: nog een opmerking over de EPC-norm. Onlangs hebben de Nederlandse projectontwikkelaars gesteld dat zij graag willen meewerken aan betere isolatie van woningen. Zij willen dat echter niet onder de noemer van de EPC. Sterker nog de Nederlandse projectontwikkelaars zeggen eigenlijk, weg met die EPC-norm, want die is achterhaald. Eigenlijk is de vraag wie voor de gevolgen opdraait, met name de financiële gevolgen.

Wij vragen ons verder ten aanzien van het akkoord af, hoe de verhouding is geregeld tussen de landelijke en de provinciale gelden en eventueel gelden van derden. Wat komt van het Rijk, wat moeten de provincies bijleggen en wat de derde partijen. Er wordt gesproken over een taakstelling, met name wat betreft het reduceren van de CO₂. Welke provincie gaat wat doen. Ik zie het akkoord meer als een soort kader dat nu vervolgens ingevuld moet worden. Hoe gaat het ingevuld worden, wordt PS daar actief bij betrokken of krijgen wij straks iets voorgelegd en mogen wij dan pas gaan schieten. Met andere woorden, het convenant is wel ondertekend, maar de gesprekken met alle partijen moeten nog gaan plaatsvinden. Had dat misschien niet beter andersom gemoeten. De heer Dorrepaal vroeg of het nog scherper geformuleerd kon worden. Op sommige vlakken misschien wel. Een ander punt, wat hij aanvoerde, waar ik het wel erg mee eens ben is het volgende. Er staat in het convenant ergens, dat het niet in rechte afdwingbaar is. Wordt het dan niet een beetje een wassen neus. Op zich prima al die ambities, maar als je het vervolgens niet kan afdwingen, in hoeverre heeft het dan zin. In die zin verbaast het mij ook een beetje dat het er zo staat, terwijl onlangs in de krant heeft gestaan, dat bijvoorbeeld een gemeente die niet meewerkt wordt gestraft doordat dan minder gebouwd mag worden. Dan is het wel een beetje krom, dat je een gemeente zou straffen terwijl je als provincie niet aansprakelijk kan worden gesteld.

De heer VELUWENKAMP: pleit u nu voor de mogelijkheid dat de overheid iets kan afdwingen?

Mevrouw FOKKENS-KELDER: nee, liberalen zijn niet zo voor moeten.

De heer VELUWENKAMP: waar pleit u dan voor?

Mevrouw FOKKENS-KELDER: voor duidelijkheid. Als je een convenant aangaat dat niet in rechte afdwingbaar is, maar als provincie wel gemeenten oplegt wat ze moeten doen omdat anders minder woningen gebouwd mogen worden, vind ik dat niet helemaal consequent.

De heer VELUWENKAMP: ik hoor u pleiten voor afdwingbaar.

Mevrouw FOKKENS-KELDER: nee, dat zeg ik niet. Het is of het één of het ander, dat zeg ik. Het andere is, dat als gemeenten ergens aan gehouden kunnen worden, dat dan ook geldt voor de partijen die het convenant ondertekenen. Dat kan er best in resulteren, dat het afdwingbaar is. In die zin kunnen wij er wel mee akkoord gaan. Je kunt alleen niet zeggen zoals het er nu ligt, dat het niet in rechte afdwingbaar is en vervolgens de gemeenten wel op die manier benaderen. Dat vind ik niet consequent. Het is of het één of het ander. Daar wil ik het bij laten.

Mevrouw GROENEVELD: wat vindt de VVD-fractie nu van het document waar wij het vanmiddag over zouden hebben, de notitie met de slotverklaring met daarin een aantal aandachtspunten. Daar heb ik de VVD-fractie nog niet over gehoord.

Mevrouw FOKKENS-KELDER: een terechte vraag, mevrouw Groeneveld. Ik ben alleen bang, dat ik dat antwoord even schuldig moet blijven, omdat wij dat hebben verzuimd. Dat is niet goed van ons. Dat hebben wij als fractie van te voren niet goed besproken, waarvoor excuses.

De VOORZITTER: dan geef ik het woord aan de SP. Er is niemand van de SP aanwezig. Dan de heer Oostland van de Christen Unie.

De heer OOSTLAND: wij waren van plan om met een aantal moties en amendementen onder onze arm hier te komen. Wij denken dat wij die maar op zak houden. De Staten van Fryslân staat wat dat betreft nog wel wat te wachten. Dit is niet dreigend bedoeld.

De VOORZITTER: waarom zou u ons het geluk van de Christen Unie moties willen onthouden?

De heer OOSTLAND: precies, u zegt het helemaal goed voorzitter. Ik vrees dat het quorum hier niet aanwezig is, dus waar praten we over.

De VOORZITTER: even voor de duidelijkheid. U kunt in deze vergadering moties indienen. Ik heb u ook uitgelegd hoe wij daar mee omgaan. We proberen dan een gevoel te peilen en we zien wel of die moties ook terug worden vertaald in de Staten van de drie provincies, omdat wij vandaag geen afrondende vergadering hebben.

De heer OOSTLAND: wellicht is onze bijdrage hier zo duidelijk, dat u zegt, natuurlijk, hoe hebben wij dat kunnen vergeten. Het veranderde klimaat en de nog steeds toenemende uitstoot van CO₂ vormen voldoende aanleiding om ons als noordelijke provincies uit te spreken over het gewenste klimaat- en energiebeleid. O.a. de opwarming van de aarde en de daarmee gepaard gaande weersveranderingen vragen de komende jaren om concrete milieumaatregelen. In zowel provinciaal, nationaal als internationaal verband. Er is een

omvangrijke reductie van de uitstoot van broeikasgassen nodig om het tempo van de klimaatverandering te temperen. Maar, aangezien binnen afzienbare tijd geen vertraging van de klimaatverandering is te verwachten, zullen wij ook maatregelen moeten nemen om de gevolgen van de klimaatverandering, zoals zeespiegelstijging en verzilting, op te kunnen vangen. Voor de Christen Unie, en ik was blij dat ook bij de CDA te horen, staat daarbij het begrip rentmeester centraal. Hoe gaan wij om met de aarde die ons in bruikleen is gegeven en hoe geven wij die aarde door aan onze kinderen. Daarbij past een actieve houding. Een rentmeester draagt zorg. Draagt zorg voor het hem toevertrouwde en neemt maatregelen als dat nodig is. Bij dit onderwerp kunnen wij spreken van dringende noodzaak. De term klimaatbestendig klinkt in onze oren wat reactief. Wij spreken liever van een deltaplan duurzaamheid. Een pro-actieve, effectieve en efficiënte aanpak om een grote rol van betekenis te spelen in het terugdringen van de broeikasgassen d.m.v. energiebesparing, duurzame energieopwekking en benutting van reststroom. Klimaatverandering is een mondiaal probleem, maar de oplossing begint heel lokaal. Hoe gaat u, hoe ga ik om met energiegebruik in onze eigen omgeving. Dat vraagt een bewuste houding van ons. Een, zeg maar, voorbeeldrol. Fiscalisering vanuit de overheid en bewustwording bij onze inwoners. Een klein voorbeeld. Het aanlichten van gebouwen met LED-verlichting in plaats van met energieverblindende conventionele verlichting. Dat kunnen wij morgen doen. Welke auto kies ik en welke auto kiest het college. Wij zijn blij met alle initiatieven die er op allerlei terreinen al worden ondernomen. De Noord-Nederlandse kennisclusters energie, de bestaande energiesector, de land- en tuinbouw. Innovatieve- en kennisintensieve ontwikkelingen zoals Blue Energy brengen Noord-Nederland in een koploerspositie met betrekking tot duurzame economische kansen en ontwikkelingen. Wij hebben het vanmorgen nog kunnen horen. De provincies moeten hierin een actieve en regisserende rol vervullen. Deze actieve houding is nodig om de leidende positie van het noorden op het gebied van energiebesparing en duurzame energieontwikkeling ook in de toekomst waar te maken.

Je kunt inderdaad verschillend denken over het energieakkoord. Aan de ene kant forse ambities, 40 tot 50 petajoule duurzame energie, 15 tot 20 megaton CO₂ reductie per 2011. Aan de andere kant gaat het om intenties en inspanningen, niet in rechte afdwingbare zaken. Bovendien ontbreekt een financiële paragraaf. De ChristenUnie-fractie pleit voor heldere, meetbare doelstellingen, gekoppeld aan budgettaire kaders en een evaluatiemoment. Desnoods één keer per jaar, daar zouden wij het over kunnen hebben, zodat wij verder komen dan het uitspreken van goede intenties. Het energieakkoord is gesloten door de dagelijkse bestuur van de vier provincies. Wij stellen voor, dat de Provinciale Staten zich ook uitspreken over dit energieakkoord. Daarnaast willen wij een opmerking maken over de netcapaciteit. Het kan niet zo zijn, dat duurzame energie-installaties niet kunnen worden gerealiseerd door gebrek aan netcapaciteit. Wij vragen SNN daarom ook om hier in noordelijk verband werk van te maken. Wij ondersteunen de beleidsontwikkeling om parallel aan de mitigatie een adaptatiebeleid in noordelijk verband vorm te geven. Ten slotte zijn wij van mening, dat de slotverklaring in punt 3 te vrijblijvend is geformuleerd. Als Noord-Nederland willen wij een leidende rol spelen op het gebied van energiebesparing, duurzame energieopwekking en energievoorziening op nationaal en internationaal gebied. Op dat punt waren wij van plan om een motie in te dienen, maar die bewaren wij voor de Statenvergadering.

Mevrouw GROENEVELD: ik wil beginnen met een oprecht gemeend dankjewel aan de organisatie van deze dag. Voor wat wij aan voorbereidend werk thuis hebben gekregen, aan notities over waar men nu precies in de noordelijke provincies mee bezig is. Dit is mooi basismateriaal om als SNN-leden en individuele Statenleden verder mee te werken. Vorig jaar is tijdens de gezamenlijke statenvergadering het idee geopperd om het over dit onderwerp te hebben. Nu zitten wij hier. Vorig jaar werd ook uitgesproken dat juist de gezamenlijke beraadslaging van de drie Staten waardevol is, omdat je dan als drie provincies met elkaar uitwisselt waar je staat en waar je naar toe wilt. Dus in dat opzicht ben ik blij dat deze middageditie wel doorgaat, zij het dan zonder besluitvormend deel. Maar juist

met elkaar als drie provincies van gedachten wisselen is heel goed, denk ik. Dit bewijst ook weer het nut van samenwerken, op wat voor manier dan ook.

De inzet van het document waar wij vanmiddag over spreken is het pakken van positieve kansen en dat spreekt ons aan. Er wordt uitgesproken, dat je beperking van de gevolgen van klimaatverandering en de klimaatverandering zelf, moet zetten naast de voorbereiding op de eventuele consequenties daarvan. Dat spreekt ons ook aan in het energieakkoord wat gesloten is. Ik kan mij heel goed vinden in de opmerking van het CDA en de ChristenUnie, dat wij daar ook als Staten in betrokken moeten worden. Laat ons als Staten maar uitspreken over wat er in staat, dan komt er vanzelf wel aan de orde wat wel of niet goed genoeg is uitgewerkt. In dat opzicht denk ik dat van de slotverklaring punt 1, voldoende aangeeft dat er nog heel wat te doen is.

De heer MOORLAG: dit is de derde partij die vraagt om een uitspraak van de Staten over het energieakkoord. Hoe moet ik dat plaatsen. Staat er dan geen handtekening onder dat energieakkoord. Met andere woorden, is het energieakkoord nog wel te annuleren. De vraag die de PvdA heeft is dan, gelet op de ambities die daar in staan, moet het nog wel tot onderwerp van debat gemaakt worden.

De VOORZITTER: ik ga dat straks uitleggen.

Mevrouw GROENEVELD: wij kunnen ons wel uitspreken over hoe wij vinden dat het verder uitgewerkt moet worden. Wij hebben ook nog wel een vraag, die vanochtend in onze workshop aan bod kwam. Als er aan de ene kant gesteld wordt, dat we het energieverbruik willen minderen, maar aan de andere kant uitbreiding willen van de economie hier in het noorden, hoe verhoudt dat zich dan tot elkaar. Hoe gaan wij daar dan vorm aan geven. Dat zijn vragen waar wij het als Staten over moeten hebben.

De heer MOORLAG: begrijp ik het dan goed, dat het louter gaat om een nadere uitwerking en niet om een debat ten principale.

Mevrouw GROENEVELD: ik kan mij voorstellen, dat er binnen de Staten verschillende opvattingen zijn over waar voorrang aan gegeven moet worden. GroenLinks is niet van mening dat een omschakeling naar een duurzame economie slecht zou zijn voor de economie en voor de werkgelegenheid. In dat opzicht is GroenLinks nooit pessimistisch. Ik dacht dat de PvdA dat toch wel wist. Ik denk dat wij moeten kijken hoe wij dat in de uitwerking gaan doen. Dat is een van de opmerkingen die wij mee willen geven voor de behandeling in de Staten. Wij moeten nu eens de discussie gaan voeren over waar wij onze gelden op in willen gaan zetten. Willen wij inzetten op versnelde ontwikkeling van duurzame alternatieven of willen wij blijven hink-stap-sprongen op het gebied van fossiele energie. Wat ons betreft gaat het bij inzetten op de ontwikkeling van een klimaatbestendige regio, in eerste instantie om besparen en daarna pas om schonere productie. In dat opzicht vonden wij de workshop van vanochtend, waar het ging om de koppeling van ruimtelijke ordening aan energie, heel verhelderend. Daarover zouden wij binnen de Staten wel verder willen praten. De rol van de provincie vinden wij goed geformuleerd. Wij vinden dat de provincie ook een voorbeeldfunctie heeft in dit alles. Wij kunnen van alles roepen en allerhande doelstellingen opschrijven, maar het is net als bij het thuis opvoeden van je kinderen, als je het een zegt tegen je kind en het andere doet kom je niet geloofwaardig over. Dus om maar meteen de daad bij het woord te voegen, willen wij een motie indienen. Wij hebben onderzoek laten doen naar wat deze dag, vandaag, aan CO₂ uitstoot op zou leveren. Wij hebben ook een aantal alternatieven laten formuleren, laten uitzoeken hoe wij die CO₂ uitstoot zouden kunnen compenseren. Dat rapport wil ik graag aanbieden aan de voorzitter van vandaag, samen met een motie, die uitsprekt dat: deze en de volgende bijeenkomsten van de drie noordelijke provincies in SNN-verband energieneutraal zullen verlopen. Enerzijds door de bijeenkomsten zo energiezuinig mogelijk te organiseren en anderzijds de CO₂ uitstoot te compenseren. Wij verzoeken het DB dit voornemen vorm te geven door voor de

bijeenkomst van vandaag een compensatiemogelijkheid te kiezen uit het bijgevoegde rapport en voor komende bijeenkomsten een energiezuinige opzet te maken en de CO₂ uitstoot te compenseren. Daar wil ik het bij laten.

De VOORZITTER: door mevrouw Groeneveld is een motie ingediend die voldoet aan de formele vereisten. Deze kan worden vermenigvuldigd en rondgedeeld en kan dan onderwerp uitmaken van de beraadslaging. Ik zit met een gewetensbezwaar. Ik zou het rapport van mevrouw Groeneveld het liefst onmiddellijk onder de kopieermachine rammen. Mevrouw Groeneveld, ik stel voor dat u het zelf uitdeelt. Wij gaan vlug door met de volgende spreker en dat is een vertegenwoordiger van de FNP. Niet aanwezig? Dan D66.

De heer DE VEY MESTDAGH: wij spreken er over, dat wij als Noord-Nederland op weg gaan naar een klimaatbestendige regio. Daar kan ik maar een ding op zeggen en dat is, goed zo, dat moeten wij vooral doen. Er valt over de stukken natuurlijk nog wel meer te zeggen, maar ik zal er vrij kort over zijn. Het energieconvenant is een start, die uiteindelijk pas kan leiden tot iets wat daadwerkelijk zinvol is in dit kader, als we ook de uitvoering daarvan kennen. Aanvullingen zullen wat ons betreft noodzakelijk zijn. Wij hebben het zowel over het voorkomen van klimaatveranderingen als over de adaptatie. Het voorkomen is natuurlijk een wereldwijd probleem, maar wij moeten ons steentje daar in bijdragen. Daarvoor is het energieakkoord dan ook gesloten. Ik heb er één vraag over. Concreet in dat energierapport zijn er doelstellingen, tot aantallen petajoules, duurzame energie en CO₂ emissiereductie. Ik heb ook ergens gelezen, dat wij daarmee maar 15% van de nationale doelstellingen invullen. Is dat juist?

Het adaptatieverhaal heeft vooral een lokaal niveau. Voorgesteld wordt om ons beleid daar op af te stemmen en de mogelijkheden te onderzoeken, dat dan in ambtelijk overleg voor te koken en uiteindelijk bestuurlijk te beslissen. De vraag is of dat erg effectief is. Dat moeten wij natuurlijk afwachten. Ik vond de suggestie van het CDA, om eventueel een kenniscentrum in te richten in Noord-Nederland een reële vraag. Het kenniscentrum kan objectief gaan kijken hoe onze maatregelen samenhangen. Of we niet aan de ene kant het klimaat om zeep helpen met allerlei maatregelen terwijl we aan de andere kant wellicht hele dure maatregelen nemen om dat dan weer te voorkomen. Of wij dat in een ambtelijke werkgroep fatsoenlijk kunnen, kun je je afvragen. Misschien is een soort klimaatrekenkamer voor Noord-Nederland dus inderdaad een heel goed idee. Nu ik het toch over andere partijen heb, de Partij van de Arbeid. Geheel met u eens, dat er wel degelijk een rol is voor de provincie in het kader van het gemeentelijke waterbeleid. Wij hebben daar eerder over gediscussieerd in de staten van Groningen. Wat GroenLinks terecht zegt, heb ik ook in mijn eigen stukje staan. Als wij dit gaan uitvoeren kunnen wij ons afvragen in hoeverre we, gezien de stijgende vraag naar energie, inderdaad een bijdrage leveren. Je ziet eigenlijk nu al, dat de hernieuwbare energie nauwelijks de stijgende vraag kan bijbenen. We blijven dan op een soort nulniveau steken. Daar moeten wij echt aandacht aan besteden. Als je er van uit gaat dat het allemaal nog moet blijken vinden wij, met de ChristenUnie, de slotverklaring redelijk vrijblijvend. Maar toch vinden wij het een belangrijke start. Het is wel belangrijk dat wij hier met z'n allen uitspreken, dat wij het klimaatbeleid zo belangrijk vinden.

De VOORZITTER: is er iemand van de Partij van het Noorden? Er is niemand aanwezig. De Partij voor de dieren? Niemand. Dan geef ik mijzelf het woord en draag het voorzitterschap over aan de heer Van den Berg.

De heer NIJPELS: dank u wel voorzitter.

De heer VAN DEN BERG: graag gedaan. U heeft 10 minuten.

De heer NIJPELS: ik wil beginnen met een reactie op hetgeen de heren Rijploeg en Dorrepaal naar voren hebben gebracht. Zij hebben het gehad over het feit, dat je klimaatbeleid niet als een bedreiging moet zien, maar als een uitdaging. Het geeft tal van

kansen. Overal in de wereld blijkt, dat als je aan de slag gaat met energiebesparing, met energievernieuwing, het leidt tot een hele grote impuls voor de economie. Wat dat betreft hebben wij in Nederland gelukkig het stadium bereikt, dat we energiebedreiging niet meer als bedreiging zien. Breed wordt ook gedragen dat het hele klimaat- en energiebeleid een mogelijkheid is om de economie een extra stoot te geven, om innovatie te bevorderen en om fatsoenlijk om te gaan met onze aarde. Ik denk dat het goed is om in de gaten te houden, dat wij niet defensief zijn, niet bang zijn, maar dat wij het ook zien als een grote serie kansen die er in dit geval ook voor het noorden zijn.

De tweede serie opmerkingen die door een aantal sprekers is gemaakt heeft betrekking op hoe wij nu omgaan met de Staten. Hoe gaan wij de voortgang meten, hoe gaat het Dagelijks Bestuur het nu verder aanpakken. Wat is de rol van de Staten in dat geheel. In de eerste plaats zal het energieakkoord als zodanig door de drie Staten moeten worden behandeld. De drie colleges zullen dat doorgeleiden naar de Staten en daar kan dan natuurlijk een debat over plaatsvinden. Het is wel zo, dat de dagelijks besturen van de drie provincies, de colleges van GS, en wat heel bijzonder is samen met dat van Noord-Holland, wel gebonden zijn aan dit akkoord. Dat betekent, dat wij ook staan voor de afspraken die wij hebben gemaakt met het kabinet. De Staten kunnen daar straks natuurlijk een oordeel over geven en wij zullen daar als colleges ook een reactie op geven.

Daarmee kom ik op het probleem, hoe wij nu dit energieakkoord gaan uitvoeren. Dat is natuurlijk de verantwoordelijkheid van de drie, vier afzonderlijke provincies. Wij zullen dat met elkaar moeten waarmaken. Maar uit het feit, dat wij dit akkoord met elkaar hebben voorbereid sterker nog, wij hebben als noorden het initiatief genomen richting het kabinet, spreekt ook vanzelf, dat wij de uitvoering van de afspraken met elkaar zullen coördineren. Wij gaan daar in december over praten in het Dagelijks Bestuur van SNN. Zorgen dat het energiebeleid van de drie provincies zo veel mogelijk op elkaar is afgestemd en dat wij elkaar ook vasthouden als het gaat om het realiseren van de afspraken. Wij zullen daar Noord-Holland overigens ook bij moeten betrekken. Die zitten niet in SNN en dat maakt de structuur dus wat anders. Het accent van de uitvoering zal toch in de provincies afzonderlijk moeten liggen. Wij gaan daar geen nieuwe apparaten voor aantrekken. De vraag is natuurlijk ook, en dat geldt voor het geheel van het akkoord maar ook voor de afzonderlijke provincies, hoe gaan wij dat akkoord samen met de samenleving aanpakken. Degenen die het gezegd hebben, het zijn natuurlijk geen doelstellingen die je als provincie alleen kunt uitvoeren. Het zijn doelstellingen die wij gezamenlijk met gemeenten, met corporaties, maar ook met het bedrijfsleven moeten willen uitvoeren. Wij zullen u ook in een kleine uitvoeringsnotitie laten weten, hoe wij samen met het maatschappelijk leven in het noorden daarmee aan de slag gaan, waarbij ook afspraken zullen moeten worden gemaakt. Er werd over gesproken of het bedrijfsleven in dat opzicht een rol moet vervullen. Wil het bedrijfsleven dat wel? U heeft kunnen zien in het advies van de noordelijke SER, en daar is het bedrijfsleven sterk in vertegenwoordigd, dat die graag bereid is verantwoordelijkheid te dragen. U ziet overigens ook dat het kabinet nog niet zo lang geleden een akkoord heeft gesloten met VNO-NCW en MKB Nederland en daarin zijn een aantal landelijke doelstellingen vastgelegd.

Komen wij terecht op het vraagstuk van de sancties. Het gaat om akkoorden, waarvoor je niet in de gevangenis komt als je ze niet uitvoert. Tegelijkertijd is het natuurlijk wel zo, dat als je als overheden met elkaar dit soort afspraken maakt, je dat natuurlijk niet doet omdat je er graag onderuit wilt komen. Sterker nog, wij hebben zelf het initiatief genomen. Wij weten heel goed wat voor scherpe afspraken wij hebben gemaakt en wij gaan daar ook mee aan de slag. Het is geen covenant zoals dat vroeger met het bedrijfsleven werd gesloten. Het zijn afspraken die overheden met elkaar maken en zij kunnen elkaar daar aan houden. Dat geldt natuurlijk ook voor de partners waarmee wij de afspraken willen gaan invullen. Ik heb u al gezegd dat wij moeten vermijden, en dat is heel verleidelijk, om op de stoel van de gemeentebesturen te gaan zitten. Die hebben hun eigen beleid. Wij willen wel samen met al de gemeenten in de provincies afspraken maken over wie welk deel voor zijn verantwoordelijkheid neemt. Dat zelfde geldt voor belangrijke maatschappelijke groeperingen als bijvoorbeeld de corporaties. Die hebben overigens laten weten, dat zij graag bereid zijn om met de provincies en gemeentebesturen afspraken op dat punt te maken. De heer

Rijploeg vraagt hoe wij een aantal regelingen gaan benutten. Hij noemde subsidieregels. Hoe gaan wij de wet op de ruimtelijke ordening benutten. Het is het individuele beleid van gemeenten, maar ook van provincies, om te kijken hoe je een aantal bestaande wettelijke instrumenten kunt inzetten om de gevolgen op te vangen of om te mitigeren. In het programma dat het kabinet, mevrouw Cramer, heeft gelanceerd, staat een groot aantal ideeën en suggesties, hoe je daar mee aan de slag kunt gaan. Die zullen wij voorzover die op ons terrein liggen ook graag implementeren. In onze specifieke, regelgevende arbeid, zullen wij deze ook benutten, als het gaat om het gebruik maken van de subsidies. Het spreekt natuurlijk voor zich, dat als het Rijk bereid is ons financieel te ondersteunen, wij daar graag aan mee zullen doen. Wij zullen ons ook terdege oriënteren op de financieringsinstrumenten die in de loop van 2008 en daaropvolgende jaren ter beschikking komen. Overigens geldt op dit terrein, dat iedereen zijn eigen broek moet ophouden. Dat betekent ook, dat heel veel maatregelen zichzelf op termijn terugverdienen. Het is dikwijls een kwestie van voorfinanciering of van een zetje als het gaat om innovatie. Heel veel beleid kan zichzelf terugverdienen. Wij zullen dat financiële aspect ook in beeld brengen. Overigens heeft men in iedere provincie weer een andere procedure afgesproken. In onze provincie is in de Staten afgesproken, dat er een nota duurzaamheid komt. Wij zullen het energieakkoord betrekken bij die nota duurzaamheid. Daarmee kom ik bij diegenen die er voor hebben gepleit om dit gehele energieakkoord uit te bouwen tot een duurzaamheidsakkoord. Dat gaan wij niet doen. Ik ga u dat uitleggen ook. Sustainability, duurzaamheid, is een van de meest verkrachte termen op dit moment in het Nederlandse en wereldwijde milieubeleid. Iedereen die zich van zijn goede kant wil laten zien zegt dat hij met iets duurzaam bezig is en vervolgens zwijgt de goegemeente. Waarom? Omdat het een begrip is, dat buitengewoon aaibaar is, maar dat absoluut niet direct kwantificeerbaar is in directe doelstellingen. Als je het hebt over het klimaatbeleid, over het energiebeleid, dan heb je harde doelstellingen in percentages. Bij duurzaamheid zeg je er naar te streven iets duurzaam te maken. Daarmee bedoel je dan, dat je iets zodanig wil inrichten, dat ook toekomstige generaties op dezelfde manier kunnen blijven leven. Dat kwantificeerbaar maken is buitengewoon lastig. Daarom gebeurt dat ook nergens in de wereld. Daarom moet je duurzaamheid ook gebruiken als een soort morele paraplu, als een inzet. Tegelijkertijd moet je dat specificeren, als het gaat om de afzonderlijke onderdelen van het milieubeleid, van het energiebeleid en van het klimaatbeleid. Wij zijn het dus in principe met elkaar eens. Je moet het alleen niet gebruiken in het kader van het kwantificeren van je beleid.

Kustbeleid. Na afloop hebben wij, enkele leden van de drie colleges van Gedeputeerde Staten, een gesprek gehad met de heer Vellinga, want die heeft ook een andere capaciteit. Hij gaf aan welke regio's het kabinet graag klimaatbestendig wil maken. Een van die regio's is de Wadden. Wij hebben daar met de drie colleges ook over gesproken. Wij zijn dus een van de hotspots die het kabinet heeft gedefinieerd. Wij gaan daar mee aan de slag. Hier speelt de provincie Noord-Holland ook een rol in. In het regionaal coördinatiecollege Waddengebied, de structuur die wij kennen voor het besturen van het Waddengebied, zijn wij op dit moment bezig met het maken van een beheer- en ontwikkelingsplan. Daar zal ook het klimaatbeleid een onderdeel van gaan vormen. Overigens is de club waar de heer Vellinga uit naar voren komt, een club die uitstekend in staat is, om daar waar wij behoefte hebben aan monitoring, aan het in beeld brengen van de resultaten van ons eigen beleid, om ons daarbij te ondersteunen. Wij hoeven daarvoor dus geen nieuwe instituties te maken. Wij hebben bestaande intelligentsia in het noorden en ook in de rest van het land, die ons daarbij kunnen assisteren. Als de energieakkoorden in de Staten zijn behandeld, zullen wij als drie gezamenlijke provincies ieder jaar de Staten rapporteren over de stand van zaken van het energieakkoord. Een soort state of the environment, maar dan toegespitst op wat wij doen met het energieakkoord. Ik denk dat u terecht behoefte heeft om te kunnen controleren, om te kunnen vaststellen of wij als GS wel goed aan de slag zijn. Of wij het tempo houden en wat er terecht is gekomen van de fraaie afspraken die wij hebben gemaakt met het kabinet. Daarmee heb ik ook gelijktijdig een reactie gegeven op wat de heer Dorrepaal zei. Je moet kritisch zijn op cijfers. Wij zijn er kritisch op en hebben de cijfers nodig om te weten wat wij moeten realiseren. Wij gaan dat doen in overleg met de bestaande instituties en wij gaan

daar ieder jaar de Staten over rapporteren. Mevrouw Fokkens heeft een opmerking gemaakt over wat haalbaar is en wat reëel is. Ik heb geleerd in mijn milieuverleden, dat je als overheid een norm moet durven te stellen. Dat betekent, dat je praat met het bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties over die normen. Je pleegt overleg en vroeg of laat komt er een moment waarop je als overheid vaststelt, dit is de norm. Je stelt niet alleen de norm vast, maar ook de tijd die nodig is om die norm te halen. Vervolgens is het aan de maatschappelijke organisatie of aan het bedrijfsleven om er voor te zorgen dat de norm wordt gehaald. Ambtenaren zijn niet geschikt en moeten ook niet geschikt willen zijn om hun maatregelen inhoudelijk bij de bedrijven te implementeren. Daarvoor is het bedrijfsleven, daarvoor zijn de maatschappelijke organisaties. De overheid stelt de normen vast, stelt de tijdsperiode vast en houdt er vervolgens toezicht op of men die normen wel of niet haalt. Als men die norm niet haalt, dan is de overheid degene die corrigerend dient op te treden en mensen op hun vingers moet tikken.

Een paar fracties hebben gezegd nu terughoudend te zijn met moties en dat straks in de Staten wel te doen. U moet zich goed realiseren dat colleges uiteraard zijn gebonden aan alle politieke uitspraken. Tenzij het college zegt geen zin te hebben om die uitspraken uit te voeren. Het zou goed zijn als u, onderling in uw eigen politieke organisatie, overleg pleegt over wat u nog in de diverse Staten wilt gaan doen. Het zou vervelend zijn als wij straks een stortvloed aan verschillende moties krijgen. Ik ga er van uit dat dit mooie samenzijn vandaag, u mag inspireren tot onderling politiek overleg, zodat de behandeling van de energieakkoorden in de Staten enigszins parallel verloopt, volgens dezelfde invalshoeken. Mocht dat niet het geval zijn, dan komen wij daar op terug in het AB SNN. Dit lijkt mij het beste model om met elkaar definitieve afspraken te maken. Ik denk dat ik zo de vragen op hoofdpunten heb behandeld.

De heer DE VEY MESTDAGH: ik had nog een vraag gesteld over het feit, dat wij 15% van de nationale doelstelling invullen met dit energieakkoord. Mijn vraag is of dit percentage juist is.

De heer NIJPELS: het is aardig dat u deze vraag stelt. Ik heb ook aan onze andere deskundige gevraagd uit te rekenen wat die petajoules nu precies zouden betekenen, afgezet tegen het huidige beleid. Wij hebben dat wel globaal voor ogen. Het gaat om een bijdrage voor beide doelstellingen. Voor CO₂ reductie en voor de petajoules gaat het om beperking ten opzichte van de huidige uitstoot. Wij denken tussen de 6 en 8% te zitten. Die cijfers willen wij ook voor de behandeling in de Staten wat helderder hebben.

De heer DE VEY MESTDAGH: ik wil graag weten hoeveel wij dan bijdragen aan de nationale doelstelling. Dat vind ik van belang om te bezien in hoeverre wij als Noord-Nederland een substantiële bijdrage leveren.

De heer NIJPELS: daar kan ik u nu direct mee helpen, dan kunt u gerust het weekend in gaan. Wij lopen hier ver voor de troepen uit. Als ik dit akkoord vergelijk met het akkoord tussen Rijk en VNG dan lopen wij ver voor de troepen uit. De heer Vellinga heeft ook gezegd, dat naar zijn deskundig inzicht, wij als regio zelfs wereldwijd voorop lopen als het gaat over dit type afspraken. Met andere woorden, ik heb geen enkele vrees. Uw benadering is, wat ons deel is in de uitstoot van Nederland. Ik vind het heel interessant om te weten, maar dat is meer encyclopedische kennis. Wat ik veel belangrijker vind om te weten is wat wij gaan verminderen. Wat is onze doelstelling, onze concrete opgave. Als die concrete opgave hoog is en in absolute bijdrage leidt tot een geringe bijdrage omdat wij een kleine bevolking hebben, dan zegt mij dat als sturingsinstrument niets.

De heer DE VEY MESTDAGH: nu wij het over klimaatbeleid hebben moeten wij daar aan refereren en niet aan doelstellingen, als wij niet weten in hoeverre die doelstellingen bijdragen aan het totale eindresultaat. Daarom is het wel van belang om te weten.

De heer NIJPELS: wij weten wat wij willen reduceren ten opzichte van de huidige CO₂ uitstoot en ten opzichte van het huidige energieverbruik. Dat is helder. Die percentages zijn helder. Wat u dan graag wilt weten, is wat de huidige uitstoot in zijn totaliteit uitmaakt van het grote Nederland. Dat is op zich wel interessant om te weten, maar dat is niet relevant voor onze eigen doelstellingen. Het geeft alleen maar een goed gevoel om te weten wat het uiteindelijke resultaat is. Het gevaar van uw vraag is namelijk, dat uw vijanden het antwoord gaan gebruiken door te zeggen dat wij nauwelijks iets bijdragen, dus dat wij niets hoeven te doen.

De heer VEY MESTDAGH: dat vermoedt u dus.

De heer VAN DEN BERG: het lijkt mij, dat de discussie wel geweest is en dat de een behoefte heeft en dat de ander geen behoefte heeft.

De heer DORREPAAL: is het energieakkoord afgesloten met SNN, of met GS van de provincies Fryslân, Groningen en Drenthe.

De heer NIJPELS: het is afgesloten met de vier provincies, inclusief Noord-Holland. Dus met de dagelijks besturen, want die gaan daar over.

De heer DORREPAAL: het wordt nu opgenomen binnen het SNN. Wat is nu de ruimte binnen de afzonderlijke Staten om hier over te spreken. Is dat kenniscentrum, dat expertisecentrum nu een beslissing die je als Staten neemt of is dat de rechtstreekse beslissingsbevoegdheid van het SNN bestuur.

De heer VAN DEN BERG: dit was een nette vraag, maar als u nog wat verder gaat komen we aan een tweede ronde.

De heer NIJPELS: ik heb u ook uitgelegd dat het een beetje een hybride situatie is. We praten vandaag over een SNN bijeenkomst maar het akkoord is gesloten tussen de dagelijks besturen van de vier provincies, inclusief Noord Holland en het kabinet. Als wij straks de behandeling achter de rug hebben in de vier Staten, is er misschien verschil van inzicht. Wellicht wil de ene provincie wat sneller gaan. Ik denk dat dan de juiste methode is, om daarover binnen het AB van SNN waarin de drie provincies zitten, te overleggen. Dan zullen wij op een soepele manier Noord Holland daar bij moeten betrekken. Wij hebben geen gremium voor deze vier provincies. Wij moeten daar gewoon praktisch mee opereren. Ik zie daar eerlijk gezegd niet veel ellende uit voortvloeien. Dan nog even de vraag van de heer Rijploeg. De installatiesector en de landbouw. Wij gaan, voor de uitvoering van het akkoord, in overleg met het bedrijfsleven. Als ik kijk naar het landelijk akkoord VNO-NCW en MKB Nederland en de landbouworganisaties, dan hebben de centrale werkgeversorganisaties afspraken gemaakt met het kabinet en daar zijn dus ook de sectoren aan gebonden. Wij zullen allereerst gaan praten met de centrale organisaties. De centrale organisaties moeten dat doorvertalen naar hun afzonderlijke brancheorganisaties. Hoe ze dat precies doen zal wel blijken. Wij kunnen onmogelijk met alle 300 brancheorganisaties afzonderlijk afspraken gaan maken. Ik zou er aan hechten om met de werkgevers MKB Noord, VNO-NCW Noord en LTO Noord, afspraken te maken. Zij moeten dan de verantwoordelijkheid nemen om dat door te vertalen naar hun eigen sectoren. Dat is de werkwijze die wij voor ogen hebben.

De VOORZITTER: ik vind het een schattige motie. Ik moet u eerlijk zeggen, dat het verstandiger is dat u die motie meeneemt naar de Staten van Fryslân. Ik begrijp het gevoel van u, maar ik vind dat we buitengewoon voorzichtig moeten zijn om dit soort bijeenkomsten onmiddellijk te koppelen aan een concrete milieudoelstelling. Iedereen zal het er over eens zijn dat wij op een verstandige manier moeten omgaan met het reisbeleid, met papier, met energie enz. Ik vind het echter lastig om zo'n type bijeenkomst onmiddellijk weer om te

bouwen. Het moet in de toekomst klimaatneutraal of energieneutraal. Hoe goed ik uw bedoelingen ook vind. Wat dat betreft denk ik niet dat wij deze weg op moeten gaan. Dan gaan wij ons straks namelijk bij alle typen activiteiten iedere keer afvragen of het klimaatneutraal zou kunnen. U moet gewoon als opdracht aan de drie colleges van Gedeputeerde Staten willen geven, dat zij hun beleid zo klimaatbestendig mogelijk maken. Dat moet uw algemene opdracht zijn. Wij moeten niet per bijeenkomst of per gebeurtenis of per auto of per gebouw daar iedere keer uitspraken over willen doen. Dan zijn wij niet bezig met de hoofdlijnen van het beleid. Het moet u gaan om de hoofdlijnen van het beleid en die liggen vast in de resolutie die is voorgelegd en wat mij betreft mag u die aanscherpen als u dat wilt of niet.

De heer VAN DEN BERG: dat is prachtig en algemeen specifiek beantwoord. Ik heb geloof ik nog één punt te behandelen. Dat is de elfstedentocht. Voor ik dat doe, eerst nog een opmerking rond het energieakkoord. Wat mij opviel, toen wij het tekenden in de colleges van GS, was dat het buitengewoon specifieke, zeer verplichtend, vergaande doelen bevat. Teruggedeneerd kun je zeggen dat het niet bindend is. Het verandert op allerlei manieren ook steeds weer. Dat klopt allemaal. Het is echter een intentie, een uitdaging, die wij als noorden aangaan op dit punt. Niet alleen richting de regering, maar ook richting onze eigen bevolking, die ons absoluut wel verplicht. Dat vraagt een uiterste inspanning van alle besturen. Alle middelen, alle overlegmiddelen die je hebt zijn nodig, wil je die doelen halen. Die zijn zwaar om te halen en vergen een consequente en onmiddellijke inzet. Daarbij past geen vrijblijvendheid. Het is dus niet zo dat wij een beetje van dit doen en een beetje van dat. Je moet op al die terreinen systematisch stappen zetten. Dan heb je een kans om de doelen te halen. De klimaatuitdaging en de energie-uitdaging die daar een onderdeel van is, vormt een mondiale uitdaging. Ik vind het een uitdaging om Noord-Nederland, en ik neem nu bewust Noord Holland mee, neer te zetten als de provincies die daarin voorop lopen. Wij moeten beseffen dat wij ook daadwerkelijk met elkaar die uitdaging moeten aangaan en dat het op veel terreinen veel betekent. De ene keer zijn dat kosten, de andere keer moet je stappen vooruit denken. Het is heel gemakkelijk om vandaag het gebied gewoon te laten liggen zoals het is, want het valt nog wel mee. Geen verdergaande oplossingen te nemen om water te bergen. Dan kijk je echter een beetje weg bij de problemen over 50 jaar, die wij vanochtend heel goed van professor Vellinga gehoord hebben. Ik denk aan Groningen waar wij vandaag staan voor een provinciaal omgevingsplan. Dat speelt voor elk van de andere provincies ook, voor allerlei ruimtelijke maatregelen, ook met de waterschappen. Je moet de moed hebben om die extra stap te zetten. En die doet pijn. Dat betekent overleg met belangengroepen, dat betekent inschikken, dat betekent kijken wat het betekent voor de landbouw. Dat is niet voor iedereen gemakkelijk. Dat is niet zomaar een walk over, dat passen wij niet zomaar even aan. Afwegen van belangen, zonder het probleem weg te masseren. Wij moeten het nu benoemen, nu de stappen zetten, nu de maatregelen nemen, dan is er een kans dat je voldoende massa hebt gemaakt. Zoals professor Vellinga vanochtend zei, als je het nu niet doet is het te laat. Ik zou willen oproepen tot het besef, dat dit een heel indringend document is, wat tot veel verplicht. In die zin is het goed dat de uitvoeringsconsequenties ook grondig in begrotingen, meerjarenlang, in de Staten aan de orde komen.

Het tweede punt, de elfstedentocht. Ik zou het toch wel mooi vinden, dat één effect van het klimaat optreedt. Soms wordt het heel erg mild, maar soms wordt het ook heel extreem koud. Ik gun het u, bij uw afscheid nog één keer dat extreme mee te maken, met alsnog die elfstedentocht. Wij zullen met elkaar dan gaarne aanwezig zijn.

De VOORZITTER: dat zou het mooiste afscheidscadeau zijn dat denkbaar is. Wie van u heeft behoefte aan een tweede termijn. Mevrouw Groeneveld één opmerking.

Mevrouw GROENEVELD: even een reactie op uw reactie op onze motie. Wij hebben vandaag het rapportje uitgedeeld over de CO₂ uitstoot van deze bijeenkomst. Onze fractie neemt de motie mee naar het eerstvolgende AB van het SNN. Het geeft de aanwezigen de

gelegenheid even te neuzen in het rapportje en even te lezen wat voor maatregelen er eventueel te treffen zijn op het gebied van compensatie van CO₂ uitstoot. Dan kunnen wij beter een gefundeerd oordeel uitspreken over de motie.

De VOORZITTER: lijkt mij een prima procedure. Wie nog meer, de heer Rijploeg.

De heer RIJPLOEG: ik ben blij dat de motie is ingetrokken want met zulke moties kun je denk ik niet uit de voeten, omdat ze een te beperkt terrein beslaan. Wij moeten klein handelen, dat is waar, maar wij moeten wel even een grote visie in beeld houden. Daar gaat het om.

Mevrouw GROENEVELD: als, de grote lijnen in de gaten houden betekent, dat we niet concreet handelen, dan zou dat ook een verkeerd signaal zijn. Wij hebben een voorbeeldfunctie als overheden. Dat willen wij ermee aangeven.

De heer RIJPLOEG: helemaal mee eens. Denk groot, handel klein. Dat betreft ook moties, wij brengen grote moties en voeren ze op het laagste niveau uit, wij proberen dat althans. Wat de VVD betreft, die heeft een tamelijk somber beeld geschetst. Ik heb begrepen dat het een maiden speech was en dat ik eigenlijk niet mocht interrumperen, dat wist ik niet, daarvoor excuses. Ik vond het een beetje somber. Een beetje van, de markt vraagt er niet om dus moeten wij ons maar aanpassen. Ik denk dat de markt en het bedrijfsleven zich moeten aanpassen aan de samenleving, producten moet leveren die kunnen, waar om gevraagd wordt. Ook als daar langs democratische weg om gevraagd wordt. De democratie vraagt, op grond van feiten die op ons afkomen, dat we iets gaan doen. Het is dan de taak van de markt om zo te functioneren, dat het ook gerealiseerd wordt. Als dat niet kan dan hebben wij een groot probleem. Het kan in heel veel gevallen wel, dus het moet. De PvdA is al heel lang bezig. Dertig jaar geleden hadden wij een beginselprogramma waarin dit soort zaken al aan de orde is gekomen. Er is nog weinig gerealiseerd, maar we blijven doortrekken. Gelukkig dringt het ook bij andere partijen in het denken door. Wij gaan verder. Gelukkig zijn er meer waar het al wat langer leeft, maar nog lang niet bij iedereen, zoals we vandaag weer hebben kunnen merken. Ik juich het buitengewoon toe, dat er vooruitgang geboekt wordt. Wij komen binnenkort met een vervolg op de nota die wij vorig jaar hebben uitgebracht. Dank u wel.

De VOORZITTER: u moet even blijven wachten mijnheer Rijploeg, want mevrouw Fokkens wil u nu interrumperen en voor u is het niet uw maiden speech.

Mevrouw FOKKENS: het was inderdaad een maiden speech, vandaar dat ik hierdoor onaangenaam verrast was. Dat moge inmiddels duidelijk zijn. Ik zou het jammer vinden dat u nu naar huis gaat met het idee, dat de VVD de doelstellingen helemaal niet zou onderschrijven. Dat is absoluut niet het geval. Het enige wat wij graag duidelijk willen maken is dat wij ook realist willen zijn, dat wij graag willen samenwerken met alle marktpartijen en dat niet op voorhand bepaalde partijen afgeschreven moeten worden. Dat is eigenlijk het enige wat wij naar voren wilden brengen en als ik dat niet duidelijk heb gedaan verschuil ik mij maar achter het feit, dat het de eerste keer was.

De heer RIJPLOEG: het kenmerk van een markteconomie is dat losers verliezen.

De VOORZITTER: dat lijkt wel zo'n waarheid van Fokke en Sukke. Dames en heren, ik denk dat ik kan vaststellen, dat u op hoofdlijnen met de resolutie, zoals die vandaag aan de orde is geweest, kunt instemmen. Dat u zich natuurlijk het recht voorbehoud om in de Staten op sommige onderdelen nog in te gaan of die wellicht nog aan te scherpen. Grosso modo heb ik kunnen vaststellen dat er geen fundamentele bezwaren zijn tegen de resolutie zoals die is voorgelegd. Is dat de juiste conclusie? Ja. Dan heb ik dat vastgesteld.

3. Sluiting

De VOORZITTER: wij zijn gekomen aan het einde van deze vergadering. Ik dank u voor uw aanwezigheid en heet u wel thuis. De vergadering is gesloten.